

Dr. BIHARI JÓZSEF tanszékvezető főiskolai tanár:

AZ OROSZ VID-KATEGÓRIA KIALAKULÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ *

A nyelv minden területének fejlődésére érvényes tétel, hogy lassan bár, de állandóan és szakadatlanul halmozódnak benne új minőségű és halnak ki a régi minőségű elemek [1]. Állandó és szakadatlan változás jellemzi a grammatikai kategóriák tartalmát és kifejezési formáit is. Ennek igazolására elég felidéznünk pl. az eset (kétségtelenül) grammatikai kategóriájának azt az útját, amelyet a latin nyelvi állapottól a francia nyelv mai állapotáig tett meg, vagy arra gondolnunk, hogyan szorította ki lassan és fokozatosan az angol nyelvben a régi esetalakot az előljáróból és a névszó változatlan alakjából álló szerkezet [2]. Egy-egy grammatikai kategóriának ez a fejlődése lassú és fokozatos. Végigkísérni lépésről lépésre egész történelmi folyamatát nehéz, a legtöbb grammatikai kategóriánál valósággal lehetetlen. De ha valamelyik grammatikai kategória történelmi fejlődése során akár tartalmában, akár formájában, akár mind a kettőben nagyot változik is, kialakulásának történetét vizsgálva, nem szakíthatjuk el gyökereitől még akkor sem, ha tartalmi és formai mennyiségi változásai következtében új minőség jön is létre.

Az orosz előljárós eset kategóriájának történetét kutatva, nem állíthatjuk azt, hogy nincs köze a szláv alapnyelvi местный падеж-hez vagy az indoeurópai locativushoz, csak azért, mert alakjában is, tartalmában is oly nagyot változott, hogy a mai szláv nyelvekben valósággal új eset-kategóriának minősíthető, amilyen az indoeurópai alapnyelvben nem lehetett, aminthogy nem is volt.

Ilyen elvi elgondolás vezet, amikor az orosz vid-kategória kialakulásának kérdéséhez kívánunk hozzászólni.

Mielőtt azonban kifejtjük az orosz ige vid-kategóriája kialakulása kérdésében elfoglalt álláspontunkat,

1. vázlatos áttekintést adunk az orosz vid-kutatás eddigi történetéről, hogy érzékeltesük, mily nehéz volt kihámozni a videt abból a bonyolult összefüggéshálózatból, amelybe az igecformák sok évezredes fejlődése során a cselekvés lefolyásának módjaival és az igeidőkkel került,

2. röviden ismertetjük nézeteinket a vid-kategória fogalmáról, vala-

* „Az orosz igeaspektus rendszer . . .” c. kandidátusi értekezés egyik lerövidített fejezete.

mint a cselekvés lefolyása módjainak (*Aktionsart*, a továbbiakban Aa), az aspektusoknak és igeidőknek összefüggéseiről,

3. vázlatos képet adunk a vid-kategória kialakulásának kérdésében eddig nyilvánosságra hozott fontosabb tudományos kísérletekről, különös tekintettel annak az irányznak képviselőire, amely a szláv aspektusrendszert szláv nyelvi képzésnek vallja,

4. néhány szóval jellemezzük az ógörög és a latin igék alakjainak vid-jelentéseit annak elbírálása céljából, hogy a vidékkel kapcsolatban örökségképpen hozhatott-e a szláv alapnyelv az indoeurópai alapnyelvből valamit, s ha igen, mit.

I.

Semmi kétség afelől, hogy a szláv igék egyik legsajátosabb és egyben legtöbbet vitatott kategóriája az ún. vid. (A magyarországi ruszisztika „aspektus”, „szemlélet, igeszemlélet” néven szokta még emlegetni, a franciák „aspect”-nak, a németek „Aktionsart”-nak hívják, később egyesek különbséget tesznek az Aktionsart és aspektus között. Mi a következőkben adekvát értelemben fogjuk használni a vid, aspektus, szemlélet, igeszemlélet szavakat.) Nyelvészeinket több évtizede foglalkoztatja az aspektusok tana [3]. A problémának óriási irodalma van és legújabban is egyre-másra látnak napvilágot tanulmányok, amelyek az aspektusokkal foglalkoznak általában vagy csupán a szláv nyelvek rendszerén belül. A legkülönbözőbb szempontokból kutatták eddig az aspektusok eredetét és lényegét: vizsgálták nyelvfilozófiai, történeti, morfológiai és szintaktikai alapon, kiterjesztve a vizsgálatot egy vagy több nyelvre is. Még a strukturalista nyelvészet is megpróbálkozott már a probléma megoldásával. Jelentős teljesítmény e téren Antonin Dostal legújabb műve, amely először ad átfogó képet e problémáról az ószlávban [4]. Igen sok mű vizsgálja a problémát az orosz és a mai orosz nyelv szempontjából is [5]. De az aspektus-probléma — mint fentebb említettük — nemcsak szláv síkon, hanem általános nyelvészeti síkon is felmerül, és ott — az általános nyelvtudományban is — az egyik legvitatottabb problémák közé tartozik.

A vid eredete még ma sem egészen eldöntött kérdés. Sok vitára ad alkalmat, hogy vajon egyes nyelvek, mint a francia, német, magyar stb. rendelkeznek-e vidékkel, vagy nem. Annyi bizonyos, hogy a legjobban az oroszban, illetőleg a szláv nyelvekben érvényesül ez a kategória.

De akár grammatikai jelentése, akár kifejező eszközeinek oldaláról akarja megközelíteni a nyelvtudomány a vid fogalmát, funkciót, illetőleg képzésmódját, olyan jelenségek merültek fel, amelyek komoly akadályokat gördítettek törekvéseinek útjába. Nem kisebb feladatokat kellett előbb megoldani, mint pl. felismerni a *копать-копнуть, раскопать-раскопнуть* típusú igealakok tagjai közt fennálló lexikai és grammatikai jelentéskülönbségeket, észrevenni, hogy az *-ыва/-ива/, -ва, -а* képzők jelentésében a gyakoriság (lexikai, cselekvésmód jelentés) mellett benne van a folyamat grammatikai jelentése, hol csak az egyik,

hol pedig egyszerre mind a kettő; megállapítani, hogy a -ну mozzanatos igeképző (cselekvésmód jelentés), s ugyanakkor a *совершенный вид*-nek is formamutatója (vidjelentés) stb., stb. Ilyen és ezekhez hasonló jelenségek nehezítették meg a vid-kutatást. Ezért az orosz igealakok magyarázatában hosszú és fáradságos út vezetett az első kísérletektől az igeidők, a cselekvésmódok (Aa) és aspektusok fogalmainak tisztázásáig és meghatározásáig. Maga a kutatás az igealakok jelentésének magyarázatából indul ki, és közben a következő kérdések merülnek fel:

Mi minden sorolható az ige lexémájába, a szláv ige formarendszere, amivel szorosan összefügg a szó- és alakképző elemek különválasztása, illetőleg a lexikai és grammatikai jelentéstartalom elkülönítése egyes igeformák jelentéskörében, az alakképző elemek grammatikai jelentésének tisztázása, a vid fogalma, a videk száma stb.

Itt nincs helyünk arra, hogy részletesen és minden szövevényével együtt bemutassuk azt a hosszú utat, amely *M. Szmotrickijtől* a mai orosz nyelvtudósokig — *Ju. Sz. Maszlovig, V. V. Vinogradovig, B. A. Szerebrennyikovig* s i. t. vezet. A következőkben ennek az útnak csak egyes szakaszait fogjuk bemutatni.

* * *

B. A. Szerebrennyikov [6] két csoportba osztja a vid-kutatókat. Az első csoportba sorolja azokat, akik hajlamosak arra, hogy vidnek minősítsék az igei cselekvés bármilyen jellegét, pl. a tartósságot, gyakoriságot stb. A második csoportba szerinte azok tartoznak, akik a videkkel kapcsolatos minden sajátosságot a befejezett és folyamatos igékre vezetnek vissza.

Vegyük sorra az első csoport képviselőit:

*Meletyij Szmotrickij*nek 1648-ban Moszkvában megjelent nyelv-tanában találkozunk először a vid-fogalom megsejtésével [7]. Ő a tő képzése alapján alapigéket és származékigéket különböztet meg. A származékigékhez sorolja a kezdő és gyakorító igéket is. Ez utóbbiak jelentésének magyarázatában felfedezi egyes képzők cselekvésmód (Aa) jelentését (*теплю, жестю, белю* stb.), az -аю, -яю végződésben pedig a gyakorító jelentést (*бегая, храняю, летаю* stb.).

M. Szmotrickij az orosz ige alakjai közt négy múlt időt különböztet meg, a múlt időalakoknak a megnevezése pedig arról tanúskodik, hogy *Szmotrickij* gyakorlatilag megérezte a vid-különbségeket, ha elméletileg nem is tudta ezt a sejtését kifejtteni.

Szmotrickij nyelvtanának az igékről szóló része világosan mutatja, hogy a cselekvésmódok, igeidők és aspektusok mily káoszba vegyülnek benne össze. Ezeket a fogalmakat feltárni, egymástól elhatárolni volt hivatva a későbbi korok orosz nyelvtudományára.

Ju. Krizsanyin három videt különböztet meg: mozzanatos, gyakorító és határozatlan videt. *I. Tyimkovszkij* is mozzanatos, gyakorító és határozatlan videkről beszél.

Ludolf „Русская грамматика“ (1696) című művében szintén egyszerű (alap-) és származékigékre osztja fel az igéket [8]. A származék-

igék közül „gyakorító” (frequentativa) név alatt kiemeli a folyamatos aspektusú igéket, amelyek határozatlan cselekvést fejeznek ki, és szembeállítja a határozott cselekvést kifejező igékkal: „обманывать” — gyakorító ige „обмануть”-hoz képest, *умывать* gyakorító ige az *умыть*-höz képest [9]. Sajnos, ezek — a korhoz képest — nagyszerű tételek kifejtetlenül maradtak: Ludolf nem tudta levonni a belőlük folyó összes következtetéseket. Érdekes, hogy miután az orosz igének helyesen csak három idejét különböztette meg, nem tett különbséget jelentés szempontjából az egyszerű jövő idő és a jelen idő között, vö.: jelen idő: „зделаю”, múlt idő: „зделал”, jövő idő: „буду зделать”.

M. V. Lomonoszov veti fel először a vid-kutatás egyik alapvető problémáját: az orosz ige lexémája terjedelmének kérdését. Ennek a problémának tüzetes vizsgálata vezet majd el annak felfogásához, hogy az orosz igei vid nem lexikai (cselekvésmód-Aa), hanem grammatikai jelentést hordoz, s hogy a vidpárok lexikai jelentésében különbség nincs. *M. V. Lomonoszov* [10] úgy vélte, hogy az egy gyökből származó, de különböző morfológiai osztályokba tartozó igék egyetlen igei szót alkotnak, s hogy a szó-, illetőleg alakképző morfémák az igeidők formánsai. Ezzel összekeverte a videket az időkkal és cselekvésmódokkal, bár gyakorlatilag nagyon jól megérezte a vid-különbségeket. Szerinte az orosz igének 10 ideje (időalakja van):

1. jelen idő (настоящее): бросает
2. határozatlan múlt idő (неопределенное прошедшее): бросал
3. mozzanatos múlt idő (однократное прошедшее): бросил
4. 6. régmúlt idő (давнопрошедшее): а) брасывал,
b) бывало бросал,
c) бывало брасывал.
7. határozatlan jövő idő (неопределенное будущее): буду бросать
8. mozzanatos jövő idő (определенное будущее): бросит
9. befejezett múlt idő (прошедшее совершенное): написал
10. befejezett jövő idő (будущее совершенное): напишу.

Mai szemmel nézve, ebben a tiz időalakban és jelentésük magyarázatában keveredik először is több ige (бросать-бросить-брасывать és külön alakként az előképzős совершенный вид), továbbá vid-jelentések (соверш.) és a cselekvés lefolyásának módjai (Aa-ok: egyszeri-mozzanatos, határozatlan és ismétlődő cselekvések), ugyanakkor azonos vagy egymáshoz igen közelálló jelentések (бросил-написал) élesen elhatárolódnak egymástól morfológiai formamutatóik különbözősége alapján. Ezt mutatják a használt terminusok is: неопред. a determinatív-indeterminatív ellentétből, однократн. a tartós-mozzanatos ellentétből, а соверш. а несоверш.-сов. ellentétből, anélkül azonban, hogy ellentétpárok másik tagja is szerepelne az alakok elnevezésében.

A cselekvésmódok, idők és videk keverésére mutatnak *Lomonoszov* időmeghatározásai is. „(Прошедшее неопределенное заключает в себе некоторое деяние продолжения или учащения” (264. §), vagyis *Lomonoszov* az idő meghatározásába bekapcsolta a folyamatos aspektus is-

mertetőjegyeit tartós és ismétlődő jelentésében. „Будущее неопределенное значит будущее деяние, которого совершение не известно” — vagyis itt ismét a folyamatos aspektusú igék ismertetőjegyéről van szó — „неизвестность совершения.” A határozatlan jövővel ellentétben „прошедшее и будущее совершенные значат полное совершение деяния”, vagyis ezeknek a befejezett aspektusú jegyei vannak meg. És végül a mozzanatos múlt és jövőről ezt írja Lomonoszov: „указывают на деяние, совершенное однажды”, vagyis szintén az egyik vid-jelentés alapján határoltatnak el a többi időalaktól.

Érdeme *Lomonoszovnak*, hogy ellentmondásokkal teli időelméletében észrevette az egy gyökből származó igetövek különböző jelentéseit, s felfedezte — megállapította egyes igealakok vid-jelentését.

A soron következő feladat volt a lomonoszovi időelmélet ellentmondásainak feltárása, az egy gyökből származó igék és alakjainak tudományos vizsgálata és csoportosítása, valamint annak a kérdésnek eldöntése, hogy az egy gyökből származó igék és alakjaik közül melyek minősíthetők egyetlen ige lexémájához tartozóknak.

A XVIII. század végének és a XIX. század elejének nyelvtanai [11] fokozatosan csökkentik az igeidők számát: az Akadémiai nyelvtan (1802) kizárja az orosz ige lexémájából a második és harmadik régmúltat, más nyelvtanok pedig hatra csökkentik az igeidők számát — vagyis a lomonoszovi időelmélet válságba került: az igealakoknak az idő alapján való magyarázatát fokozatosan egy új elmélet, a vid-elmélet váltja fel, amelynek megalapítása *J. Vater* és *W. Tappe* nevéhez fűződik [12].

J. Vater [13] az egy gyökből származó igék képzésmód alapján való csoportosításában három fő-videt különböztet meg: несов., сов. és многократный vagy учащательный. Ezek az igék szerinte, bár mindegyiknek megvan a saját formarendszere, jelentésük közelsége alapján mégis egy igeének tekinthetők, amelynek 10 ideje van. Érdeme, hogy rámutatott az egyes idők morfológiai rokonságára.

A. W. Tappe [14] rendszerezte *J. Vaternek* a videkre vonatkozó nézeteit, s *jelentésük* alapján négy vid-típusba sorolja az egy gyökből származó orosz igéket:

1. Vannak egyszerű vagy határozatlan, folyamatos igék, amelyek a személyről vagy tárgyról csak általában mondanak el valamit anélkül, hogy közelebbről meghatároznák azt, pl. *двигать*. Ilyenek majdnem az összes német, francia, angol és latin igék.

2. Mozzanatos igék, pl. *двинуть*. Ezek csak fizikai cselekvést fejeznek ki, amelynek a végrehajtásához elengedhetetlen bizonyos erő kifejtése. Képzője: *-ну*. Jelen idejük nincs, mivel a cselekvés mozzanatos, mint a matematikai pont, nem gyökerezhet a jelenben, amely múltélcny és gyorsan tovaszáll [15].

3. Gyakorító igék, pl. *двигивать*. Ezek olyan cselekvést fejeznek ki, amely az idő bizonyos szakában megismétlődik. Képzőjük: *-ыва, -ива, -а*. Emellett még egy osztályt különböztet meg: „frequentativa an sich”. Ezek mozgást jelölnek, amelyek lehetnek határozatlanok és határozot-

tak, pl. *берая* — „ich pflege, oder ich habe die Gewöhnheit zu laufen”, és *bery*.

4. Befejezett igék, amelyek határozottságot és befejezettséget fejeznek ki, és legnagyobb részüket előképzőkkel képezzük, amelyek gyakran teljesen megváltoztatják a jelentésüket. Ezeket is három csoportra osztja: tulajdonképpeni befejezett igékre, pl. *сделал* = „ich habe es ganz bcstimmt, vollkommen und gern getan”; befejezett-mozzanatosakra: *сдвинул* és összetettekre: *сдвигивать*. Az utóbbiaknak az első kettővel szemben van jelen idejű alakjuk is. Végül *Tappe* megjegyezte, hogy néhány határozatlan ige mellett vannak „perfectiva an sich”: *бросить, взять, женить* stb.

Ennek az osztályozásnak is megvannak még a hagyományos hiányosságai: 1. az osztályozási alap keresése: „folyamatos” és „befejezett” aspektusfogalmak mellett „mozzanatos” és „gyakorító” cselekvésmód fogalmak szerepelnek benne osztályozási alapként;

2. az egyes típusokon belüli ellentmondások: *двигать* a folyamatos, viszont a *берая, bery* típusú igék a gyakorító igék közé vannak sorolva, míg az „összetett” *сдвигивать* típus a befejezett igék közt szerepel.

Mindez a hiányosság azonban mit sem von le *A. W. Tappe* érdemeiből: a négy típus megkülönböztetésével ő vetette meg a vid-elmélet alapjait [16].

Az orosz grammatikusok közül *A. Boldirev* [17] vetette szigorú bírálatnak alá *Lomonoszov* időelméletét (és azt az időrendszert is, amelyet a régi akadémiai nyelvtan állított fel 1802-ben, és amely jelentéktelen változtatásokkal *Lomonoszovot* ismételte). *Boldirev* függetlenül *Vatertől* és *Tappetől*, az ő tételeikhez hasonló következtetésekre jutott [18]. Szerinte az oroszban csak két idő van: jelen és múlt. A hiányzó időket a vid-különbségek gazdagsága pótolja. *Boldirev* úgy véli, hogy az ige vidjei különböző szavak, különböző „paradigmák”. Szerinte a *дуть, дунуть, сдуть, сдуть* típusú igecsoportok tagjai különálló szavak, mert mindegyiknek különböző jelentése van: *дунул* nem azt jelenti, hogy „il souffla”, hanem azt, hogy „il souffla une fois”; *сдул* azt jelenti, hogy „il souffla de dessus, il emporta en soufflant, er hat weggeblasen”; *сдувал* sem azt jelenti, hogy „il avait soufflé”, hanem azt, hogy „il souffla plusieurs fois, à plusieurs reprises”. Az orosz ige nem ismeri a sok időalakot, de kárpótolva van ezért a videk gazdagságával. Az igéket öt osztályra osztotta, aszerint, hogy a tőnek milyen a jelentése: megkülönböztet kezdő, határozatlan, gyakorító, mozzanatos és befejezett igéket (*седеть, белеть; делать, любить; дельвать; дернуть; срубить, запереть*). Amint azonban a példákból is látni, a felosztás nem szigorúan morfológiai alapon történt: néhány osztályt lexikai ismérvek alapján osztott fel. Csak a „gyakorító” igéket sorolja tisztán morfológiai alapon külön osztályba (az *-ыва, -ива, -ва, -а* szuffixumok megléte alapján).

A kezdő igéknek (*седеть, белеть*) nincs vidbeli jelentésük. A továbbiakban *Boldirev* osztályozása megegyezik *Vater* és *Tappe* osztályo-

zásával. Így tehát *Boldirev* érdeme *Vaterral* és *Tappeval* együtt a vid-elmélet megalapozása és különösen a régi időelmélet szétzúzása. Nemhiába váltottak ki éles, polemikus hangú cikkei élénk ellenvetéseket [19].

A kialakulóban levő vid-elmélet így reagált a *Lomonoszov*-féle időelméletre: meglátta az időelmélet főhibáját (hogy ti. különböző igéket kapcsol egy ige alakjaivá), s a másik végletbe esett: egy- és ugyanazon ige vid-képzéseit is különálló igéknek tekintette.

A későbbi grammatikusok figyelmének központjában az orosz ige-aspektusok száma, általában a vid-kategória és különösen az egyes videk jelentése áll.

A. Boldirev gondolatait fejleszti tovább és ugyanakkor polemizál is vele néhány kérdésben egy *A. M. B.* [20] iniciálás, egy *A. Csaplin* [21] nevű és még több más szerző is. *A. M. B.* дуть és сдуть igéket különböző igéknek tartja, de дуть és дунуть-ot már ugyanazon ige alakjainak nyilvánítja.

A. Csaplin azt ajánlotta, hogy osszuk fel az igéket két aspektusra, attól függően, hogy az igének három időalakja van-e (jelen, múlt, jövő), vagy csak kettő (múlt és jövő). Az azonos gyökű igéket, amelyek mind-egyikének megvolt a saját ragozási paradigmája, ő önálló szavaknak tekintette.

Így tehát *A. Boldirev* és az ő nyomán *A. Csaplin* felhívta a tudósok figyelmét a különböző aspektusú igék olyan fontos sajátosságára, mint a ragozási paradigmák különbsége. Ezzel azonban még nem oldódott meg az azonos gyökű igék nyelvtani jelentéseinek problémája, amelyeknek különböző ragozási paradigmáik vannak, és nem volt világos, hogy milyen morfológiai ismertetőjelek szerint lehet felismerni a különböző aspektusú igéket.

A. Tappe—*Boldirev* irány nyomdokain haladó nyelvtudósok és tankegyetemenkénti kérdése a videk jelentése és száma.

N. I. Grecs [22] érdeme, hogy polgárjogot biztosított a vidről szóló tanításnak, s magát a vid-terminust is ő honosította meg az orosz grammatikában. A videket egy ige alakjainak tartotta. Felismerte az előképzők jelentőségét: két csoportra osztotta őket: 1. megváltoztatják az ige vidjét anélkül, hogy a reális jelentését is megváltoztatnák: за-, по-, про-, до-, с-, от-, раз- 2. a viden kívül megváltoztatják az ige reális jelentését is — az összes többi előképző, közülük kiemelte a без-т és перед-ет, amelyek nem változtatják meg a videt. Az előképzőknek olyan megkülönböztetése, hogy az megváltoztatja-e az ige reális jelentését vagy nem, és ami a vid-elmélet szempontjából egészen fontos, kétségtelenül *Grecs* hatalmas érdeme, amelyet eddig talán még nem hangsúlyozott eléggé az orosz nyelvtudomány.

Vid-elméletében különben semmi új nincs. *Tappe* nyomán ő is négy fő-videt különböztet meg: határozatlan: пишу, хожу, határozottat: иду, беру, gyakoritót: хаживал, бывал, mozzanatosat: шагнуть, тронуть, s azonkívül az előképzős igék két vidjét — a folyamatos (подписывал) és befejezett (подписал) videt, de elismeri, hogy a videket ugyanabból

az igetöböl képezték egy ige alakjaival. Sőt, etimológiailag teljesen különálló igéket is (*иду-хожу*) egy ige két alakjának tekint.

Amint látható, a felosztásban is tovább változik a felosztási alap: négy csoportnál a cselekvés lefolyásának módja, kettőnél pedig a „szemlélet” az osztályozás alapja.

Greco után *A. Vosztokov* [23] visszatér a három vidről szóló tanításhoz és jóidőre szentesíti és összegezi a vid-képzés főszabályait a kivételekkel együtt. A három fő-viden (folyamatos, befejezett és gyakorító) kívül megkülönböztet al-videt is — a folyamatos viden belül a határozott és határozatlan (*вести, лететь*) videt, a befejezett viden belül a befejezett-kezdő videt (*запеть, пойти*) és a „совершенный окончательный” videt (*похвалить, дойти*), s ezeken belül a „длительный” (*полюбить, догнать*) és „мгновенный” vagy „однократный” videt (*двинуть*). Szerinte a vid-alakok egy ige alakjaihoz tartoznak, s a vid-alakok különbségeivel szoros kapcsolatban vannak a nyolc idő alakjai.

Vosztokov, bár ő sem választja el a videt a cselekvésmódoktól, s az igeidőkről szóló elméletében is következetlen [24], a vidék és igealakok jelentésének magyarázatában kifinomult elmeéllel olyan megállapításokat tesz, amelyek utat mutathattak a további kutatásokra. Többek között észrevette a folyamatos igék két jelentését (*читаю* = 1. „most olvasok”, 2. „olvasok, ez a szokásom, tudok olvasni”). Az a megállapítása pedig, hogy a „folyamatos igék olyan cselekvést jelölnek, amelynek sem kezdetére, sem végére nem *gondolunk* (kiemelés tőlem. — B. J.), arról tanúskodik, hogy megsejtette a vid grammatikai viszony-jelentését.

A XIX. század első harmadának vid-elméletét *Лангеншельд* [25] tanulmánya telőzi be, amelyben a vosztokovi vid-rendszert egyesíti a három időről szóló tanítással.

A három vid rendszerét (foly., befej., gyakorító) támogatja *F. J. Buszlajev* is történeti nyelvtanában [26]. *Buszlajev* a vid szerinti különbségekkel kapcsolja egybe az igék konkrét és elvont jelentésében megmutatkozó különbségeket is még. A folyamatos igék konkrét cselekvést fejeznek ki *-лететь*, vagy elvonttat *-летать*, miközben bizonyos szövegösszefüggésben az utóbbiaknak lehet konkrét jelentésük is — „летает” gyakran vagy állandóan. A befejezett és gyakorító igék csakis konkrét cselekvést fejeznek ki. Más szóval — elvont cselekvést csakis a folyamatos igék fejezhetnek ki. Ez érdekes megfigyelés, igaz, hogy nem így világosan és határozottan megtette ezt *Vosztokov* és *Katkov* is [27], az utóbbi a videktől függetlenül. *Buszlajev* nem tett szigorú különbséget a vidék és időalakok között.

Az eddigi kutatások eredménye így foglalható össze: meghatározták a vid és időkategória viszonyát, vázolták az orosz ige általános vid-különbségeit, de a vid belső lényege, a mennyiségi jelentéseknek a vidék minőségi jelentéseivel való kapcsolata és a vid-képzés mechanizmusának vizsgálata — egyelőre még a jövő feladata maradt.

Új korszakot jelent a vid-kutatás történetében *G. Pavszkij* [28],

K. Sz. Akszakov [29], N. I. Nyekraszov [30] és a nyomukban járó grammatikusok tanítása. Az orosz igeaspektusok magyarázatában végleg kiküszöbölik az időelméletet, s a vidékben a cselekvés minősége különböző fokainak kifejezését látják.

Pavszkij időbeli és térbeli jelentésük alapján osztja három fokra az igéket. Az első, vagy mozzanatos fok jelentése szerint a cselekvés leghatározottabb és legszorosabb térségét, a legkevesebb folyamatosságot és mozzanatos jelenséget fejez ki. Idetartoznak a mozzanatos, befejezett („окончательные”) és részben az „egyforma” igék: мелькнуть, кончить, уйти, прочитать, скочить. A második vagy mozzanatos-határozatlan fok a cselekvés szélesebb körét fejezi ki. Idetartoznak a folyamatos-határozatlan igék (продолжительные, неопределенные), a folyamatos-szagatott igék és a „különböző-határozatlan” igék: мелькать, почитывать, поглядывать, летать. A harmadik vagy mozzanatos-tartós fokhoz azok az igék tartoznak, amelyeknek a köre még határozatlanabb, szélesebb, mint a folyamatos-tartós és a „különböző-tartós” igéké: хаживать, видывать, читывать.

Akszakov a cselekvés minősége alapján osztja három fokra az igéket. Az ő felosztása: 1. határozatlan fok, ezek általános, határozatlan cselekvést jelölnek: двигать, 2. mozzanatos fok, az idetartozó igék pillanatig tartó cselekvést fejeznek ki: двинуть, 3. gyakorító fok, ezek bizonyos cselekvések meghatározatlan sorát, mozzanatait fejezik ki: двигивать.

Nyekraszov a cselekvés tartóssága alapján különbözteti meg az igék három fokát, amely lehet: 1. rövid (двинуть, махнуть), 2. tartós, folyamatos (двигать, махать) és 3. ismétlődő (двигивать, махивать). [31].

Bár ezek az osztályozások mint *A. A. Potyebnya* kifejtette — elégtelenek, történelmileg következetlenek, és etimológiailag sem helyesek, szerzőik mégis kimagasló érdemeket szereztek értékes megfigyeléseikkel, tényanyaggyűjtésükkel.

Akszakov például felismeri, hogy a vidék egy és ugyanazon ige-tőnek különböző alakjai, de nem az időnek, hanem a cselekvés minőségének alakjai. *Pavszkij* a szuffixális igeképzést, *Nyekraszov* pedig a prefixális igeképzést tanulmányozta, s ezzel utat mutattak a tudományos morfológiai elemzésre.

G. K. Uljanov „Az ige-tők jelentőségéről a litván—szláv nyelvben” című munkájában [32] foglalkozik a vidékkel, amelyet később részletesen elemzett *Fortunator*. A vid lényegére mutat rá, amikor megjegyzi, hogy csakis azok az igék alkotnak vid-párokat, amelyeknek a lexikai jelentésük egyforma, egynemű, vagyis amelyekben ugyanaz a reális jelentés nyilvánul meg (делать, сделать).

G. K. Uljanov nagy apparátussal hatalmas tényanyagot dolgozva fel, igyekezett megállapítani a folyamatos és befejezett vid-jelentések körét. Ezeket a jelentéseket az igék következő csoportosításában tárgyalja:

I. Folyamatos ige-tövek:

1. некратные,

2. кратные:

a) по - előképző nélküli ige-tövek:

csak mozgást jelentő igéből képezhető határozatlan absztrakt ige-tövek: носить, летать,

konkrét mozgást jelentő ige-tövek: идти,

bármely igéből képezhető határozott-konkrét ige-tövek: хаживать, читать

b) по - előképzős tövek a szaggatott ismétlődés jelentésével:

похаживать, поговаривать.

II. Befejezett ige-tövek:

1. tartós tövek: a) determinatív tövek: посидеть

b) sommás „ : (всё) исходил

c) rezultatív „ : износить (платье)

d) perfektív „ : съесть

2. nem tartós tövek: a) igazi nem tartós tövek: сделать

b) a reális jelentés megváltozásával létrejött nem tartós tövek: принести

3. egyszerű tövek: сесть.

Mint az ige-csoportok pusztá felsorolása is mutatja, *Uljanov* túlságosan szélesen rajzolja meg a vid-jelentések körét, vid-jelentésnek minősítve a cselekvés lefolyása módjának (Ла) különböző jelentéseit [33], de megmutatta a vid-probléma megoldásának egyetlen módját: csak az orosz teljes igeállománynak a részletekbe menő vizsgálata vezethet el a vid-jelentés feltárásához.

* * *

A vid-értelmezés másik végétét azok képviselik, akik szerint a cselekvés minden sajátosságát a befejezett és folyamatos ige-kre kell visszavezetni.

Ez utóbbi nézetet képviseli *A. Sz. Bugyilovics*, aki szerint az ige-k vagy folyamatos, vagy befejezett cselekvést fejeznek ki [34]. A XIX. század 90-es éveiben *A. P. Razmuszen* is tiltakozik az ellen, hogy a mozzanatos ige-ket külön vid-nek tekintsék. Ő a gyakorító ige-ket is a folyamatos ige-khez sorolta.

Elsősorban azonban *Franz Miklosich* [35] az, aki meggyökerezett a kétvides elméletet. Ő az összes eddigi munkáktól eltérően, az összes szláv nyelvekre vonatkozóan foglalkozik a vid-ekkel. *Miklosich* csak két vid-et különböztet meg a szláv nyelvekben: folyamatos és befejezett vid-et. A folyamatos (imperfektív) ige-k a befejezetlen cselekvést vagy csak folyamatában, vagy ismétlődésében ábrázolják. A folyamatos cselekvést a duratív, az ismétlődő cselekvést az iteratív ige-k jelölik. Az ismétlődést kifejező ige-knek lehet két fokuk: ходить-хаживать, носить-нашивать stb., miközben a másodfokú ismétlődést kifejező ige-k

(хаживать, нашивать) az elsőfokú ismétlődést kifejező igékkel kifejezett cselekvésnek az ismétlődését jelölik: ходить, носить. Néhány folyamatos igének kicsinyítő (diminutív) jelentése van az időhöz vagy a cselekvés végrehajtásának energiájához viszonyítva: похаживать, пописывать. A befejezett (perfektív) igék a cselekvés befejezettségét („Vollendung”) jelölik vagy a cselekvés időtartamára való tekintet nélkül: купить, vagy a cselekvés időtartamával kapcsolatban.

Az utóbbi esetben az igék vagy mozzanatos cselekvést fejeznek ki, amelynek az eleje és vége egybeesik (двинуть), vagy pedig nem mozzanatos cselekvést fejeznek ki, és akkor az igéket ismét két osztályra bontja: tartósakra (прочитать) és kétféle ismétlődést kifejező igékre (iteratív-perfektív igék): a) egy és ugyanazon személy ismétlődő cselekvését fejezik ki: наносить выносить дрова; b) néhány személy által végrehajtott cselekvést fejeznek ki: повыскачить, выбрать stb. A mozzanatos és tartós-befejezett igék jelölhetik a cselekvés befejezettségét, amelyet bizonyos energiával, vagy rövid időközökben történő ismétléssel hajtunk végre: посидеть = „ein wenig sitzen”. Ezeket kicsinyítő igéknek hívja.

A vid-jelentések e sémájában különösen fontos a befejezett igéknek olyan igékre való felosztása, amelyek befejezettséget jelölnek a cselekvés időtartamára való tekintet nélkül (unbedingt perfective verba) és a cselekvés időtartamával kapcsolatban (bedingt perfective verba).

Miklosich a befejezett igékre a cselekvés eredményének az elérését tartotta jellemzőnek („das Resultat als erreicht”). Ez a megállapítás azonban ellentétben áll azoknak a jelentéseknek a különböző árnyalataival, amelyek az összetett, előképzős befejezett igékre jellemzőek. A befejezettség fogalmát dialektikusan át kell vinni a cselekvés kezdetére is, amikor kezdő jelentésű befejezett igékről van szó, mint: зароворить, защелкать stb.

Figyelmet érdemel még a befejezett igéknek tartós és ismétlődő cselekvést kifejező igékre való felosztása, és az utóbbiakban az igék jellemzése a cselekvés szubjektumához viszonyítva (egyhez v. többhöz).

B. A. Bogorogyickij a mozzanatos és gyakorító igéket a befejezett és folyamatos igék válfajainak tartotta. Azonban a hagyományok továbbra is éreztetik hatásukat. Néhány nyelvész talán ezért különböztet meg a fő-vidéken kívül ún. válfajokat is, mint ahogy ezt teszi Ovszanyiko—Kulikovszkij is mondattanában [36]. O.—K. a fő-vidék — folyamatos és befejezett, és válfajaik következő csoportjait különbözteti meg: a) első fokú tartós vid (нести, вести), b) másodfokú tartós vid носить, возить), c) harmadfokú tartós vid, amelyhez különböző árnyalatok tartoznak: gyakoriság (ismétlődés), gyengeség, vagy ellenkezőleg, erő (energikusság), a hanyagság és buzgalom cselekvése stb. A befejezett vid legfontosabb válfajainak a végleges, kezdő és gyakori videket tartotta O.—K.

F. F. Fortunatov elemezte és részletesen bírálta Uljanov megállapításait, ugyanakkor maga is továbbelemezte a szláv igék vid-jelentéseit. Nála a befejezett igék osztályozása a következő képet nyújtja [37]:

I. Tartós jelentés: *посидеть*. II. Nemtartós: 1. A befejezés pillanatának a megjelölésével: A) Rezultatív: a) általános-rezultatív: *сделать*, b) speciális-rezultatív: *замучить*. B) Finitív: *отобедать*. 2. A cselekvés beállta pillanatának a megjelölésével:

A) Ingresszív: *побежать*,

B) Inchoatív: *забегать*.

De *Fortunatov* nemcsak helyesbítette és kiegészítette *Uljanov* elméletét, amikor a szláv befejezett aspektus különböző jelentéseit meghatározta, hanem más következtetésre is jutott a befejezett aspektus általános jelentéseinek a folyamatos aspektus jelentéseivel való egybevetésekor. *Fortunatov* úgy találta, hogy a szláv befejezett aspektusban az adott jelenség az idő körülhatároltságához viszonyítva jut kifejezésre (amely lehet tartós vagy nem tartós) fejlődésében, viszont a folyamatos aspektusban ugyanazt a jelenséget az idő fejlődésének valamilyen körülhatároltságától, meghatározottságától függetlenül szemléljük. Ezért szerinte a szláv igék befejezett és folyamatos vidjei helyett pontosabb kifejezés: a határozott és határozatlan vid. Egyébként a vid fogalmát így határozta meg: „... такие образования основ в глаголах, которыми данные явления обозначаются (при положительном, не отрицательном значении известного вида) по отношению к их существованию во времени“ (17. o.)

Fortunatovnak általunk itt vázlatosan ismertetett nézetei lényegében véve megvonták a szláv igeaspektusok tanulmányozásának egy egész évszázados mérlegét. Rendszere arányos, következetes és végső következtetéseiben — egyszerű. Érdekes, hogy *Uljanovval* szemben különálló szavaknak, önálló igéknek tekintette az igék összes kölcsönös viszonyban álló vid-variációit, még azokat is, amelyeket pusztá prefixumokkal képeztek.

V. V. *Vinogradov* szerint [38] *Fortunatov* és követőinek hibája az volt, hogy azonosították az ige tisztán vidbeli jelentéseivel mindazon előképzők funkcióit, amelyeknek időbeli jelentésük nem kapcsolódik közvetlenül a folyamatos aspektus alakjával, mint pl. *отобедать* (vö. ilyen folyamatos alak: *отобедывать* — nincs!), amely egyáltalán nincs kapcsolatban az *обедать*-tyal, mert a folyamat megszűntetésének („befejezni az ebédet”) kiegészítő jelentését tartalmazza. Különben az a körülmény, hogy egy befejezett igének hiányzik az ugyanolyan előképzővel képzett folyamatos vid-párja, távolról sem jelcntheti mindig azt, hogy az adott előképzőnek tisztán vidbeli jelentése van. Elég, ha csak az olyan befejezett igékre utalunk, amelyeknek általában nincs meg a folyamatos párjuk, mint *повыталкивать*, *перевыталкивать* és a *по-*, *на-* és *пере-* előképzős hasonló képzésekre. Ez igékben annyira nyilvánvalóak az alapigétől való lexikai eltérések (vö. *думать*, *выдумать*, *понавыдумывать*), hogy lehetetlen e szemantikai árnyalatokat a vidbeli jelentésekkel összekeverni. *Fortunatovnál* igepárok a *забегать-бегать*, *искусать-кусать* stb. igék. A grammatikai és lexikai alakok és jelentések nem elég pontos megkülönböztetése a videk egész *fortunatovi* koncepciójára jellemző.

Fortunator jelentős befolyást gyakorolt a későbbi kutatókra is, különösen *A. A. Sahmatovra* [39], akinek a vidékre vonatkozó nézetei lényegileg *Fortunatorra* nyúlnak vissza. *Sahmatov* is két fő-videt különböztet meg, a folyamatosat és a befejezettet, de mind a kettőn belül további al-vidékekkel is számol. Szerinte a folyamatos vid olyan cselekvést vagy állapotot jelöl, amely a múltban folyt le, vagy a jelenben folytatódik (nem eredményében, hanem magában a cselekvésben vagy állapotban), vagy a jövőben folytatódhat: *смотрю, я ходил, буду читать* stb. A befejezett szemlélet vagy a cselekvés (állapot) tartamának befejezettségét: *посмотрю, похожу, побегал* (azaz a cselekvés hosszabb tartamú ugyan, de a beszélő úgy beszél róla, mint ami megszakadt, bevégződött a múltban vagy a jövőben), vagy a cselekvés (állapot) eredményét jelöli, mint valami múltban, jelenben vagy jövőben befejezettet: *он прибежал, принес, он ранен; он уйдет*.

Sahmatov is azok közé tartozik, akik nem különböztették meg elég világosan egymástól az igék vidbeli és lexikai jelentéseit. Ezért *Vinogradov* akadémikus joggal jegyzi meg róla, hogy azoknak az előképzős befejezett igéknek nagy része, amelyeket *Sahmatov* felsorol, jelentésre nézve egyáltalában nem képeznek vid-korrelációt, vid-párt a nekik megfelelő előképző nélküli folyamatos igékkel. Más szóval — új származékigékről van szó, amelyek az alapigéktől nemcsak vidben, hanem reális jelentésben is különböznek [40]: *покормить-кормить; ездить-проездить, переделать-делать* stb. Az előképzőket helyesen két csoportra osztja: 1. megtartják reális jelentésüket és átadják azt az igének, 2. elvesztik lexikai jelentésüket és az igének csak vidbeli alakját módosítják. Ez utóbbi (második típusú) igékkel hozza kapcsolatba az előképzőnélküli folyamatos alapigéket. Ez azonban helytelen következtetés. A mai orosz nyelvben vannak olyan befejezett előképzős igék is, amelyeknek egyáltalában nincs ugyanezen tőből képzett vid-párjuk.

Sahmatov a befejezett igéken belül először rezultatív és determinatív igéket különböztetett meg. Azt hitte, hogy a rezultatív igéknek az a csoportja, amelyekben az előképzős befejezett ige közvetlenül kölcsönös viszonyban van az (-ывать, -ивать végű) ugyanazon tőből képzett folyamatos előképzős származékigével, legnagyobb részét megtartja az előképzők jelentéseinek sajátos árnyalatát (pl. *просить-выпросить*). Ezért *Sahmatov* megkülönbözteti az ilyen típusú származék rezultatív igék osztályát, mint: *закричать, забить*, vagyis azokat, amelyeknek nincs megfelelő előképzős folyamatos alakjuk, a rezultatív igék azon osztályától, amelyeknek van megfelelő előképzős származék folyamatos párjuk, pl.: *захвалить-захваливать*. *Sahmatov* azt hitte, hogy az első típus történetileg eredetibb.

Ugyanezek a hibák jellemzik *Sahmatovot* a mondatlanában kifejezett vid-elméletében is. Bár a két fő-vidnek a folyamatos és befejezett vidéket tartja, ugyanakkor túlságosan általánosan határozza meg azokat. Meghatározásait nem igazolják aztán a vid-árnyalatok további osztályozásai. A vid-funkciók osztályozása nem elég áttekinthető nála, félig lexikai, félig grammatikai jellegű.

Sahmatov mondatában a két fő-vid finomabb grammatikai sajátosságaira is rámutatott. Megállapítja, hogy a befejezett igék jelen idejének jövő idejű jelentése van, a befejezett igéknek nincs jelen idejű melléknévi és határozói igenevük, hogy a szenvedő, rövid alakú -н-, -т-ге végződő befejezett igékből képezhető perfektum, múlt és jövő idő: стол накрыт, дело было испорчено, спектакль будет дан, a befejezett igék parancsoló módjának tb. sz. 1. személyét sajátos expresszív árnyalat kifejezésére használjuk: купим, пойдём, a befejezett igék parancsoló alakjainak a tagadása (не-vel) figyelmeztető, óvó, intő jellegű, és végül hogy sok befejezett igének van egy sajátos múlt idejű alakja, amely parancsolást fejez ki: он пойдё и скажи.

Ezek a nyelvtani sajátosságok *Vinogradov* akadémikus szerint [41] feltétlenül azt bizonyítják, hogy az orosz nyelvnek két fő-vidje van. De e két vid határán a vid-jelentések sajátosabb különbségei is megfigyelhetők. E különbségekre felfigyelt már *Uljanov* és *Fortunatov* is, és ezeknek a hatására *Sahmatov* a befejezett és folyamatos igék négy-négy válfaját, al-vidjét különböztette meg. A folyamatos ige al-vidjei: 1. кратный, некрatный (absztrakt, konkrét), 2. определительный, 3. многократный, 4. усилительный. Az absztrakt igék időben szétszórt, szaggatott, a konkrét igék nem szaggatott cselekvést fejeznek ki. Az absztrakt igék, ha по- előképző járul hozzájuk, determinatívumok lesznek: поиграть, поестъ stb., a konkrét igék pedig vagy egyáltalán nem vesznek fel по- képzőt, vagy ha igen, akkor rezultatív lesz a jelentésük: поселиться, повенчать. *Sahmatov* maga is elismeri, hogy ezek a különbségek nem elég határozottak.

Tényleg érthetetlen, miért sorolja *Sahmatov* a сидеть, стараться igéket a кратный csoportba, és még kevésbé világos, hogy a венчать, отвечать miért некрatный ige.

Sahmatov a кратный és некрatный al-vid válfajainak tekinti a mozgást jelentő folyamatos igék absztrakt és konkrét igealakjait. Így különböztet meg motorikus konkrét igéket: вести, нести, плыть és motorikus absztrakt igéket: водить, носить, плавать.

Már a XIX. század első felében „határozott” és „határozatlan” al-videt különböztetnek meg egyes orosz nyelvtanok a mozgást jelentő folyamatos igéknél. Egyes nyelvészek hajlandók éppen ezen igék különbségében keresni a vid-kategória történeti magvát.

A folyamatos vid határozott (определительный) al-vidje a cselekvés korlátoltságát jelöli – hogy a cselekvés csak részben, egy kissé megy végbe (előképzője: не-): поглядывать, похаживать.

A folyamatos vid gyakorító al-vidje nincs kölcsönös viszonyban az előbbi vid-válfajjal. A XVIII. és XIX. században a gyakorító al-vid alakjait néha ugyanabban a jelentésben használták, mint a folyamatos vid alakjait, de a XIX. század második felétől kezdve a gyakorító igék ilyen értelmű használatát kerülnek. *Vinogradov* véleménye szerint a gyakorító videt általában jobb különválasztani a folyamatos vidtől.

A folyamatos vid negyedik csoportja („усилительный подвид”) az

ige ismétlésével jön létre: он сидит себе и сидит. Az idetartozó igék inkább a beszéd stílusával, expresszivitásával vannak kapcsolatban.

A befejezett igéknek ugyancsak négy al-vidjét különbözteti meg *Sahmatov*: a mozzanatosat, amely lexikailag, szemantikailag a befejezett aspektus válfaja; a határozottat, amely a cselekvést időben kissé korlátozza: поиграть; a kezdő cselekvést kifejező al-videt, amelynek за- az előképzője: заиграть, és végül az ún. усиительный al-videt, amely a befejezett igéknél is az ige ismétlésével jön létre: уж я его увезу да увезу.

Így tehát *Sahmatov* végeredményben megmarad a videk fortuna-tovi jellemzésének a körében. Nála morfológiailag kissé szűkebb, szintaktikailag kissé bővebb ez a kör.

Sahmatov tévedett, mikor azt hitte, hogy rendszerint minden befejezett igének van folyamatos párja és viszont [42]. Az orosz igekészlet kutatása a következő eredményre vezetett [43]: 1. Az idetartozó igék vid-párokot alkotnak, ami megnyilvánul mind a vidbeli jelentésükben, mind pedig abban, hogy állandóan ellentétes morfológiai eszközökkel fejezzük ki e jelentéseket: бросал—бросай—буду бросать stb., бросил брось,—брошу stb. 2. Az idetartozó igék különböző vid-jelentésekben szerepelnek, de nem rendelkeznek morfológiai eszközökkel ahhoz, hogy a vid-különbségeket minden esetben feltárhassák: телеграфировал egyformán múlt ideje ez a folyamatos és befejezett igealaknak, de буду телеграфировать az ige folyamatos alakjának a jövő ideje, viszont телеграфирую az ige befejezett alakjának a jövő ideje. — 3. Az idetartozó igék nem alkotnak ige-párokat, vagyis a) vagy csak befejezett alakjuk van: очутился, b) vagy csak folyamatos alakjuk van: вращался.

E három csoportban a tanulmányozott igék a következőképpen oszlanak meg:

az első csoporthoz tartozik az igék	64 0/0-a,
a másodikhoz tartozik az igék	5 0/0-a,
a harmadikhoz tartozik az igék	31 0/0-a.

Bár ezek az adatok csak megközelítően helyesek, mégis látni, hogy az igék elég tekintélyes százalékának nincs vid-párja.

A mai orosz nyelvtudományban erősen érvényesül az a tendencia, hogy csak két videt különböztessünk meg -- befejezett és folyamatos videt, al-vidék nélkül.

V. V. *Vinogradov* akadémikus kimutatta [44], hogy a mai orosz nyelvben a mennyiségi árnyalatok, amelyek a gyakorító igékre nyúlnak vissza, lényegében véve kívül esnek a videk fogalmán. A mai orosz nyelvben a mozzanatos ige a befejezett ige lexikai-szemantikai válfaja. Ezért *Vinogradov* is csak két videt különböztet meg -- a befejezett és folyamatos videt.

Ugyanez az álláspontja V. V. *Borogyicsnak* is [45], akinek a véleménye szerint a vidnek, mint nyelvtani kategóriának a lényege abban áll, hogy az igei cselekvés mintegy kétfelé ágazódik: minden cselekvés

függetlenül lexikai tartalmától vagy olyan cselekvés, amelynek van határa, vagy olyan, amely nincs határok közé szorítva.

Vosztokovtól kezdve a vid-jelentés fogalmának meghatározásában a cselekvés jellege mellett egyre nagyobb teret kap a beszélő, s ezt fejezi ki az Akadémiai nyelvtan vid-meghatározása is [46].

Végezetül az újabb kutatók közül megemlítjük V. A. Trofimovot [47], aki szintén csak két videt különböztet meg alapján véve — a befejezett és folyamatos videt. A vid-szemléletben ő is főképpen a cselekvés határait emeli ki. A befejezett ige szerinte nem egyszerűen a cselekvés vagy állapot befejezettségét jelöli, hanem éppen egy olyan cselekvést vagy állapotot, amelyben utalás történik annak a kezdetére vagy végére. A folyamatos vid pedig nem egyszerűen nembejejezt (folyamatos) cselekvést vagy állapotot jelöl, hanem éppen olyan cselekvést vagy állapotot, amelyben nincs utalás annak a határaitra, mialatt a figyelem magának a cselekvésnek a bemutatására összpontosul.

Trofimov helyesen jegyzi meg, hogy a befejezett igéknek az az értelmezése, miszerint az „befejezett” cselekvést fejez ki, a vid és idő kategóriájának az összekeverésére vezet elkerülhetetlenül.

A vid-kutatások hosszas története azzal végződött tehát, hogy győzedelmeskedett az az álláspont, amely szerint az igei cselekvés minden vidbeli jelentése a befejezett és folyamatos videkre vezethető vissza.

* * *

II.

A grammatikai kategóriáknak közös sajátosságuk a viszonyjelentés, míg a lexikai jelentések mind a valóság valamelyik jelenségének megnevezései. „Под грамматическими категориями понимаются значения обобщенного характера, свойственные словам и сочетаниям слов в предложении, но отвлеченные от конкретных значений этих слов, а именно значения отношений различного порядка (отношений данного слова к другим словам в предложении, отношений к лицу говорящему, отношений сообщаемого ко времени и к действительности), выражаемые внешними языковыми средствами, т. е. в изменении отдельных слов и в сочетании слов в предложении”. (Современный русский язык. — Морфология, 1952, под ред. акад. В. В. Виноградова, стр. 28).

Az Aa-ok különböző cselekvéseket, a valóság különböző jelenségeit jelölő szavak. Akármily közel állnak is jelentés tekintetében is egymáshoz vagy az alapcselekvésekhez (ír—írkál—írogat), s bármennyire kifejlődött is valamely nyelvben annak a lehetősége, hogy azonos cselekvésmódot azonos affixummal fejezzen ki (írogat, járogat, adogat), az Aa különbségek mindenkor lexikai különbségek, az egy alapigéből képzett és különböző Aa-ot kifejező igék végső elemzésben más-más cselekvést jelölnek (ír—írogat; emel—emelint; él—éled).

Ezzel szemben a vid-jelentés viszonyjelentés. Amint a залог kate-

gória a cselekvésnek, a cselekvés végrehajtójának és a cselekvés tárgyának egymáshoz való viszonyát, amint az idő-kategória a cselekvésnek a beszédhez vagy egy másik cselekvéshez való időbeli viszonyát, amint a mód-kategória a cselekvésnek a valósághoz való viszonyát fejezi ki, ahogy azt a beszélő látja és megállapítja, tekintet nélkül a cselekvés lefolyásának módjára (ír—írogat, írt—írogatott, írna—írogatna) és tekintet nélkül arra, hogy e grammatikai jelentés nyelvi kifejezésére külön kifejező eszközt teremt-e a nyelv (читает—читал—читал бы), vagy pedig egy már meglévő grammatikai eszköz jelentését bővíti ki az új jelentéssel (читает—прочитает), éppúgy a vid is valamely viszonyt kifejező grammatikai kategória. Ez a viszony az igemóddal kifejezett viszonyhoz hasonlítható: itt is egyik oldalon a beszélő áll, a másik oldalon pedig a cselekvés; csak míg a móddal a beszélő azt fejezi ki, hogy szerinte a cselekvés valóság-c vagy nem valóság, addig a viddel azt fejezi ki, hogy lefolyásában, folyamatában szemléli-e a cselekvést, vagy pedig teljes egészében, totalitásában (Saussure, Dosztál stb.), illetőleg „valamely határában összpontosítva” (V. V. Vinogradov stb.).

Hangzott a dal — Felhangzott a dal — Elhangzott a dal — e három mondatban a valóság ténye (a dal hangzása) ugyanaz; a különbség e három mondat között abban van, hogy a beszélő a dal hangzását az első mondatban folyamatában szemléli, a másik kettőben pedig teljes egészében, mégpedig a másodikban kezdőpontjában, a harmadikban végpontjában összpontosítva.

Tagadhatatlan, hogy a cselekvés kezdő, illetőleg végső mozzanata egy-egy pillanatig tart. Ebből azonban nem következik, hogy a „felhangzott”, „elhangzott” igeformák mozzanatos cselekvést jelentenek. Vagy nézzük ezt a példát: *Mit csináltál tegnap délután? — Egy Móricz-regényt olvastam. — Elolvastam egy Móricz-regényt.* E két mondatban az „olvastam”—„elolvastam” igék azonos lexikai jelentése (a regény olvasása) egyformán hosszabb ideig tartó cselekvést jelöl, s csak az olvasás utolsó mozzanata tartott egy pillanatig. Ebben kereshető a punktuális elmélet egyes híveinek tévedése [48]. Ők ti. a cselekvés kezdő, illetőleg végső mozzanatát, amelyben összpontosítva szemléli a beszélő totálisan a cselekvést, azonosították a cselekvés lefolyásának egy speciális módjával, a mozzanatossággal.

A vid tehát nem az igében kifejezett cselekvés jellegzetessége, amint azt B. A. Szerebrennyikov [49] állítja, amikor azt mondja, hogy „a cselekvés jellegzetességei közt vannak az ige lexikai jelentésétől teljesen elvonatkoztatott (совершенный, несоверш.) és kevésbé elvonatkoztatott jellegzetességck”, hanem a cselekvést jelentő igéknek egy grammatikai formája vagy formasora, amely viszonyt fejez ki. Ez a (két) viszony ott él minden nép gondolkodásában, és ha itt-ott némi erőltetéssel is, de elképzelhető minden cselekvéssel kapcsolatban, csak éppen grammatikai eszközökkel nem fejezhető ki minden nyelvben és még az aspektusrendszerrel bíró nyelvekben sem minden igével [50].

Abban a kérdésben, hogy a vid lexikai, lexiko-grammatikai vagy grammatikai kategória-e, nem kívánunk hozzászólni e három fogalom

tartalmi különbségeinek kérdéséhez, hanem elfogadjuk *B. N. Golovin* [51] nézetét, aki elvontságuk foka szerint négy csoportba osztja az orosz nyelvi grammatikai kategóriákat és a vid-et az eset, szám, залог, idő stb. kategóriákkal egy grammatikai kategória-csoportba sorolja.

A *B. N. Golovin* felsorolta jegyek véleményünk szerint is mind ráillenek az orosz ige vid-kategóriájára, ha e jegyek tartalmának magyarázatában talán nem is teljesen azonosak a nézeteink *B. N. Golovin*-nak a cikkben ki nem fejtett nézeteivel.

A vid-kategória kapcsolata a valósággal nyilvánvaló, nemcsak azért, mert a beszélő „szemlélete”, vagyis az a viszony, amelyet a vid jeleni, maga is a reális valóság egy darabja, hanem főképp azért, mert nemcsak a beszélőtől függ, hogy folyamatában szemléli-e a cselekvést, vagy pedig totálisan (— valamely határában összpontosítva), pontosabban: nemcsak a beszélőtől függ, hogy egy adott cselekvésnek egy általa választott szemléletét grammatikai eszközzel (vid-alakkal) kifejezheti-e, vagy sem. A „szemléletet” ti. sokszor megköti a cselekvés lefolyásának módja, az adott ige lexikai szemantikája, vagyis az, hogy egy adott ige lexikai jelentése „azáltal, hogy a megfelelő cselekvés bizonyos objektív sajátosságait tükrözi, esetleg összeférhetlenné válik valamelyik vid grammatikai jelentésével” [52]. Ennek igazolására elég utalnunk *Ju. Sz. Maszlovnak* idézett tanulmányára, amelyben oly élesen világít rá az orosz igék lexikai jelentésének és vidjeik grammatikai jelentésárnyalatának összefüggéseire, és amelyben szemantikai alapon magyarázza a vid-párnélküliség okait. Egyes igék ti. olyan cselekvést jelentenek, amelynek csak egyik szemlélete lehetséges, a másik még lexikai eszközökkel sem fejezhető ki, mert egyszerűen nem válhatik valósággá, más igék pedig olyan cselekvést jelentenek, amelynek csak egyik szemléletét szokta meg a nép, s ezért nem alakította ki nyelvében a grammatikai vid-párt [53]. Egyes mozzanatos cselekvések, pl. *заиграть, заплакать, рухнуть* stb. elképzelhetők éppen folyamatukban is, az orosz nyelvben azonban a legtöbb mozzanatos ige mellett nem alakult ki a vid-párja.

S így nem a beszélőtől függ mindig, hogy grammatikai eszközzel fejezzen ki bármely cselekvés-jelentést bármely vidben, mert sokszor a „szemléletnek” gondolati műveletét nem tudja végrehajtani, s így nincs meg, amit nyelvi burokba öltöztessen, vagy pedig lexikai eszközökhöz kell nyúlnia, mert az ő „szemlélete” elűt a nyelvet alkotó nép szemléletrendszerétől, s a nép nem alakította ki a megfelelő formát.

Osztjuk *B. N. Golovin* nézetét abban is, hogy a vid-kategória nem hozható egyenes kölcsönös viszonyba az ige lexikai jelentésével. Pl. az ismétlődés lexikai jelentése nem minden igénél vonja maga után, hogy csak folyamatos alakban és jelentésben legyen használható, amint azt a vid-képzés harmadik lépcsőjéhez tartozó igék mutatják, amelyeknél az előképzős, befejezett szemléletű igéből *-ыва-(-ива-), -ва-.-а-(-я-)* képzővel képzett ismétlődést jelentő folyamatos igéből újabb befejezett szemléletű ige képezhető egy második előképző (*ис-, ис-, ис-ис-*) segítségével: *крыть—закрыть—закрывать—позакрывать; слать—прислать*

—присылать—наприсылать; зачеркнуть—зачеркивать—назачеркивать.
—поназачеркивать, amelyek több tárgyra irányuló, egymásután követ-
kező, vagy egymástól elszigetelt cselekvések eredményét, totális szem-
léletét jelentik [54].

Közös tulajdonságuk a videknek az is, hogy formális mutatóiknak
grammatikai jelentésük van (pl. az üres előképzőknek csak grammati-
kai jelentésük van; az -ыва-, -ва-, -а- képzők hol grammatikai, hol lexi-
kai jelentést hordoznak, esetleg mind a kettőt).

Azokat a bonyolult kapcsolatokat, amelyek a vid és igeidő gram-
matikai kategóriái és az Aktionsartok lexikai kategóriái közt fenn-
állnak, érzékeltetni, megvilágítani és megmagyarázni — véleményünk
szerint — csak úgy lehetne, ha továbbhaladnánk azon az úton, amelyre
Ju. Sz. Maszlov mutatott rá *Вид и лексич. значение глагола в совр.
русс. лит. языке* című munkájában. Vagyis fel kellene tárnunk a két
szemléletű korrelatív igék ellentétében mutatkozó összes típusokat, s az
alapigepárok lexikai jelentéséből magyarázni meg azokat az árnyalati
különbségeket, amelyekre nézve az egyes típusok vid-alakjai egymástól
különböznek. Azaz tovább kellene kutatni azt, ami az igepárok vid-
jelentésében közös, és azt, ami az ige lexikai jelentéséből kifolyóan el-
választja egymástól az egyes típusokat.

Pl. а выходить (идти кифелé) — выйти
читать (лекцию) — прочитать лекцию
шить (платье) — сшить (платье)
жить — прожить.

igék *совершенный вид* alakjainak jelentésében közös a totális szemlé-
let, az egész cselekvésre való irányulás (kimenés, az előadás felolvasása,
a ruha megvarrása, az élet élése), az azonban, ami elválasztja e vid-
jelentéseket egymástól, már az igék kifejezte cselekvés jellegéből, az
ige lexikai jelentéséből folyik: a teljességében szemlélt cselekvés a
выйти igében ugrásszerű átmenetet jelent („bent”-ről „ki”-került), a
прочитать лекцию igében a szöveg végére való eljutást, a *сшить (пла-
тье)*-ban az eredményre mutat, a *прожить*-ban a két határra, mert a
határozatlan tartósságot kifejező lét és állapot totálisan csak mint moz-
zanatos (*чувствовать — почувствовать*) vagy két határ által korlátozott
tartósságában képzelhető el.

E három fogalom tisztázását, egymástól való elkülönítését éppen
bonyolult összefüggéscik nehezítették meg. S ha még ma is, ha még
a legtekintélyesebb kutatóknál is találkozunk ellentmondásokkal e há-
rom fogalom kezelésében, véleményünk szerint, ez csak arra vezethető
vissza, hogy még ma sem tekinthetők lezártaknak olyan alapvető kér-
dések, mint a vid fogalma és a szláv videk száma, a videk és Aa-ok
viszonya [55] stb.

Nem lehet feladatunk a nagyon gazdag vid-irodalom valamennyi
ellentmondását feltárni, de a legújabb keletűek közül egynéhányra rá
kell mutatnunk annak demonstrálására, hogy a videk és Aa-ok fogal-
máról alkotott régi felfogások mily gyakran keverednek az újabb fel-
fogásokkal, még az elismert szakírók egyes megállapításaiban is.

Herbert Schelesniker pl. a szláv aspektusrendszeréről írt tanulmányának II. fejezetében („Az aorisztosz-imperfektum aspektuskategória”) [86] így kezdi: „Ha összehasonlítjuk a szláv igét a göröggel, kiderül, hogy a múlt időben és a jelen időben a cselekvés lefolyásának módja tekintetében, egy esettől eltekintve, mindkettő azonos. A szláv duratív (kurzív és iteratív) igék megegyeznek a görög igékkel, mert a cselekvés lefolyását egyformán ábrázolják mind a jelenben, mind a múltban. A szláv nemduratívák (ingresszív, mozzanatos és terminatív igék) csak a múltban egyeznek meg a görög igékkel, ahol azok az imperfektumban a cselekvés lefolyását, az aorisztoszban pedig a cselekvés kivitelét („den Vollzug der Handlung”) fejezik ki. A szláv nemduratív igék praesens alakjai a jövő időt fejezik ki, a görög nemduratívák praesens alakjai ezzel szemben a jelen idejű cselekvést folyamatában ábrázolják.” Összehasonlítási párokként bemutatja a görög τιμᾶν és ószl. čisti (tisztelni) igéket, mint duratívákat és a görög διδόναι és ószl. дати (!) (adni) igéket, mint nemduratívákat.

Már a párok tagjainak megválogatásánál mutatkozik egy elég számottevő tévedés, amikor a διδόναι (imperf. inf.) mellé a megfelelő несов. дати helyett a дати (совершенный) alakot állítja. Ezért nem találja meg a διδωμι-nak megfelelő даю alakot, amiből aztán kissé homályos, ellentmondásos és félreértésre alkalmas következtetést von le — az idő és aspektus, illetőleg az Aa és aspektus fogalmainak keverésével. Kezdjük a végéről.

A görög ún. praesens (= a praesens imperfectum), mint a folyamat jelen ideje, akármilyen Aa-ú igéről van szó, lefolyásában, folyamatában ábrázolja a cselekvést, akárcsak az orosz folyamatos ige jelen ideje.

A szláv nemduratívák несов. jelen idejű alakja ugyanúgy. Azt a bizonyos jövő jelentést nem az Aa, hanem a совершенный вид hordozza a nemduratív igéknél. Ha szabad a szláv совершенный viddel párhuzamba állítanunk az ógörög igének azt az imperfektummal szemben álló „vidjét”, amely az ógörög aorisztoszt és ún. futurumot egybekapcsolja, akkor azt mondhatjuk, hogy az ógörögben éppúgy, mint a szlávban, a befejezett aspektusú igének nincs jelen ideje.

A szerző súlyos tévedése itt abban van, hogy az ógörög ige egy folyamatos szemléletű alakját (a praesens imperfektumot) egybevetette a szláv ige egy befejezett szemléletű alakjával Aa-i alapon. Az volna a meglepő, ha a két alak (az ógörög „несов.” jelen és a szláv совершенный jövő) azonos jelentésű volna.

Tovább haladva az idézet eleje felé: az igeidők nemcsak az Aa-okkal, hanem inkább az aspektussal vannak szoros kapcsolatban; viszont a nép szemléletmódjától függ, hogy milyen Aa-okat tud folyamatukban is, totalitásukban is szemlélni, s ennek megfelelően, milyen Aa-ú igéknek alakította ki, alkotta meg mind a két (illetőleg mind a három) vidjét.

S végül még az idézet első mondatához is egy rövid megjegyzést: a múlt és jelen időben már csak azért sem lehet azonos az ógörög ige

a szláv igével, mert a mai állapotot véve figyelembe, a szláv ige két múlt idejével (совершенный—несовершенный) az ógörög igeinek három múlt ideje áll szemben: az imperfektum (= несовершенный), az aorisztosz (= a совершенный вид jelentések nagy része), a perfektum, amely a szlávban csak körülírással fejezhető ki, mert a szláv совершенный вид perfektum jelentésű múlt idejének — Мать живёт, а отец умер (= halott) — inkább az ógörög perf. praesens τέθνηκε felelne meg.

Az igeidő-, vid- és Aktionsart-elmélet késői kibontakozásában, e fogalmak késői tisztázásában leli magyarázatát az a sok nyelvésznél újra és újra ismétlődő jelenség, amelyet hagyományképpen vettek át az indoeurópai összehasonlító nyelvészet klasszikusaitól, hogy nem határolják el élesen egymástól e három fogalmat, hanem keverik az időt a viddel, a videt az Aa-tal.

Hogy csak egy példát említsünk: P. Sz. Kuznyecov orosz történeti nyelvtanának 211. lapján ezt olvassuk: „... a régi indoeurópai nyelvek idői — a jelen idő, aorisztosz, perfektum — eredetileg nem időt fejeztek ki, hanem olyan jelentéseket, amelyek közelállnak a nálunk grammatikai viddel kifejezett jelentésekhez, vagyis a cselekvést az időben való lefolyásának szempontjából jellemezték, függetlenül a cselekvésnek a beszéd mozzanatához való viszonyától...”

S néhány sorral alább (212. lap): az ógörögben „az egyik tő (a jelen idő és imperfektum töve) egyszerűen a cselekvés tartósságát (длительность) fejezte ki, míg a másik (nevezetesen az aorisztosz tő) a nem-tartósságot (недлительность) vagy mozzanatosságot (мгновенность), ezek pedig lényegileg nem idő-, hanem vid-jelentések”.

Bár lényegüket tekintve, ezek a megállapítások majdnem teljesen megegyeznek a mi felfogásunkkal, lehetetlen észre nem vennünk bennük az idő-, Aa- és vid-fogalmak keverését. Már maga a terminológia is — bármennyire szaknyelvi hagyomány — bántóan ellentmondásos: a perfektumnak, aorisztosznak nem lehet ellentéte a „jelen idő”, amint-hogy az imperfektumnak sem. Ezek a terminusok az indoeurópai nyelvtudománynak abból a korszakából maradtak ránk, amikor az ige alakrendszerének tanulmányozásában az idő állott vezető helyen. Ideje volna végleg kiküszöbölni a tudományos irodalomból. Tudvalevő dolog ugyanis, hogy az ógörög igeinek három múlt idejű (praeteritum) alakja van (az imperfektumban, aorisztoszban, perfektumban), viszont az imperfektum—aorisztosz—perfektum terminusok az orosz „vid”-hez hasonló kategória nevét jelölik; mindháromnak elég gazdag formarendszere van (a jelentőmód időin kívül coni., opt., imperat., part., inf.); közülük az imperfektum jelentése teljesen azonos az orosz „несов. вид” jelentésével (a különbség — a két nép „szemléletrendszerének” megfelelően mindössze abban van, hogy a görög több cselekvést tud lefolyásában szemlélni, mint az orosz, következésképp a görögben olyan igeeknek is van imperfektum alakja, amilyeneknek az oroszban nincs).

Contradictio in terminis tehát az imperfektum (= несов.) alakok tövét a jelen idő és az imperfektum tövének nevezni, hiszen az egyik időt, a másik aspektust jelentő szó; hasonlóképpen legalábbis félre-

értésre adhat alkalmat az „indoeurópai nyelvek idői” címén a jelen időt, aorisztoszt és perfektumot sorolni fel, mikor az ógörögnek

az imperfektumban van jelen és múlt,
az instansban jelen (= fut.) és múlt (aor. ind.),
a perfektumban jelen, múlt és jövő ideje.

A vid és Aa fogalmának megint csak hagyományoszerű keverése a fenti idézetben, amikor a szerző a két fő jelentéseiben a tartósságot — nemtartósságot — sorolja fel, holott ezek a kifejezések Aa-ot, nem pedig videt jelentenek. Amint a befejezett aspektusú igealak az esetek többségében nem mozzanatos cselekvést jelöl, a mozzanatos cselekvés is elképzelhető, szemlélhető éppen lefolyásában is, bár a legtöbb népet nem szokta megtenni és nyelvben sem fejezi ki.

Hasonló okokból nem csatlakozhatunk Sz. D. Nyikiforov-nak [56] ahhoz a megállapításához sem, amely szerint: „... az orosz vid a reális valóság cselekvéseiben és folyamataiban végbement minőségi változásokat fejezhet ki”, mert ebben is a vidnek az Aa-tal, a grammatikai jelentésnek a lexikai jelentéssel való keverését sejtjük.

Az tény, hogy minden cselekvés három mozzanatból, illetőleg szakaszból áll: a kezdődés (pillanata), folyamat—tartam—lefolysis, és végül az utolsó mozzanat, a befejeződés (pillanata); s ez a három mozzanat (pontosabban két mozzanat és többnyire egy szakasz) valóban a reális valóság cselekvésfolyamatában végbemenő minőségi változásnak” tekinthető. Pl. egy levél megírásánál a kezdő mozzanat (a megszólítás első betűjének írni kezdése), valamint a befejező mozzanat (mondjuk az aláírás utolsó betűjének utolsó görbéje) minőségileg különbözik egymástól is (az első görbe—utolsó görbe), s mind a kettő különbözik a folyamat szakaszától, amely időben többnyire tartós, s amelynek végzése közben nem gépiesen rajzol görbéket a levél írója, hanem sokszor (többé-kevésbé) megerőltető logikai műveletsorral végzi a levélírás tulajdonképpeni műveletét. Nyikiforov, akárcsak a „puntuális” elmélet valamennyi híve, abban téved, hogy a valóság e három jelenlenségét keveri az orosz ige vid-jelentésével: .. запели.. песню, спели .. песню nem azt jelenti, hogy felcsendült a dal kezdő, illetve befejező hangja, hanem azt, hogy a beszélő az egész dal eléneklését a kezdő, illetőleg záró mozzanatban látja összpontosítva. Különösen vonatkozik ez a „спели” típusú befejezett aspektusú igékre, mert míg a запели-nél elképzelhető, hogy nem dalolják végig a nótát, a спели jelentésében benne van az egész nóta végigdalolása. Tehát a vid nem a reális valóság cselekvésében végbement minőségi változást fejezi ki, hanem azt, hogy a beszélő az adott cselekvést más-más szemszögből nézi.

Az Aa-ok és a vid összefüggéseinek kérdésében a mienktől lényegesen elütő, különleges álláspontot foglal el B. A. Szerebrennyikov [57]. Osztja E. Seidelnek azt a nézetét, hogy „a perfektum és imperfektum kategóriák egyes esetekben egyidejűleg szolgálnak az aspektus és Aa kifejezésére. A szláv grammatikai vid-kategóriája mind a kettőt magában foglalja” [58], s ezért haszontalannak tart minden olyan törekvést,

amely az Aa-nak és vidnek minden konkrét esetben való elválasztására irányul. Ez az álláspont *B. A. Szerebrennyikov* vid-meghatározásából következik, amely szerint a vid az igei cselekvésnek olyan jellegzetességeit tartalmazza, amelyek az ige lexikai jelentésétől különböző fokon való elvonás útján jöttek létre; egy másik helyen pedig: „a cselekvés jellegzetességei közt vannak az ige lexikai jelentésétől teljesen elvonatkoztatott (сов., несов.) és kevésbé elvonatkoztatott jellegzetességek.” Ebből a meghatározásból következik, hogy *B. A. Szerebrennyikov* szerint 1. a mozzanatosság, gyakoriság, kezdés stb. sajátos vidéknek foghatók fel, 2. minthogy a vid legtipikusabb sajátossága a cselekvés lefolyása módjának kifejezése, tehát a disztributív, valamint a mennyiségi jellegzetességek is vidék, ha a megfelelő feltételek ehhez megvannak [59].

S ugyancsak ebből a vid-meghatározásból következik, hogy „a két-vid-elméletnek főhibája az, hogy nem veszi figyelembe az igei cselekvés apróbb jellegzetességeit”, valamint az is, hogy „a két vid nem szorítkozhatik a *совершенный* és *несовершенный*-re”. Természetesen nem oszthatjuk *B. A. Szerebrennyikov* álláspontját, mert véleményünk szerint a vid, akárcsak az igeidő vagy a mód, nem az igében kifejezett cselekvés jellegzetessége, mint pl. az Aa, hanem viszonyjelentést hordozó grammatikai forma; minthogy pedig ez a viszony csak kétféle lehet (lefolyás-totális), csak két videt ismerünk el, ha csak nem minősítjük külön vidnek a cselekvést kezdőpontjában, végpontjában, illetőleg két határ közt összpontosító szemléletet.

Abban viszont igaza van *B. A. Szerebrennyikov*nak, hogy az Aa terminus pontatlan, különösen amennyiben ezen azt érti, hogy *S. Agrellig* volt pontatlan, aki végre tiszta vizet öntött a pohárba és megállapította, hogy aspektuson a cselekvés folyamatosságát vagy befejezettségét, Aa-on pedig a cselekvés lefolyásának, végrehajtásának módját kell érteni. Ugyancsak ő tisztázta először, hogy az aspektus („rodzaj czinnošci”) grammatikai, az Aa („postač”) pedig lexikai kategória.

III.

A szláv aspektusrendszer kialakulásának kérdését világosan és először *N. van Wijk* fogalmazta meg [60].

Alapjában véve két kérdés áll előttünk:

1. Volt-e az indoeurópai alapnyelvnek két olyan nyelvtani kategóriája, amelyet a szláv aspektusokhoz hasonlóan használtak, és amelyek épp oly fontos helyet foglaltak el az igerendszerben, mint a szláv aspektusok?

2. Ha az indoeurópai alapnyelv valóban szigorúan különbséget tett a perfektív és imperfektív aspektus között, a szláv aspektusrendszer az indoeurópai aspektusrendszerből fejlődött-e ki anélkül, hogy valaha is megszakadt volna a két aspektus megkülönböztetése?

E kérdések kutatása két irányban haladt. A kutatók egy része (*Brugmann, Vondrák, Miklosich, A. Schleicher, Buszlajev, Uljanov,*

Meillet stb.) arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szláv vid-kategória az indoeurópai alapnyelvből hozott örökség. Ezek a tudósok azt kutatták, hogy mi lehet a mai szláv nyelvek vid-rendszerében az, ami az indoeurópai alapnyelvre nyúlik vissza, és mi az az új, amit a szláv alapnyelv korában, illetőleg a szláv nyelvek differenciálódása után az egyes szláv nyelvek megteremtettek.*

A másik irány képviselői, mivel nem látnak kellő alapot arra, hogy az indoeurópai alapnyelvi állapottól kezdődően vizsgálják a mai szláv vid-rendszer kialakulását, tagadják vagy nem veszik figyelembe az indoeurópai örökséget, és csak a szláv alapnyelv késői korától kezdődően próbálják felvázolni a vid-fogalom keletkezésének és morfológiai mechanizmusa kialakulásának útját.

A. A. *Potyebnya* [61] a megalapítója annak az iránynak, amely a szláv aspektusrendszert szláv képzésnek tekinti. Ő mondja ki először, hogy „a szláv nyelvben egyáltalában nem volt vid, mint ahogy nincs ma a németben...” Szerinte a szláv igék eredetileg a cselekvés tartóságának különböző fokozatait jelölték, s azután kialakult a két vid kategóriája, s a tartósság különböző fokozatai is beleolvadtak. A videk kialakulásához az első lökést az előképzők funkcióváltozása adta meg: a régebbi térbeli jelentés mellé egyes előképzők időbeli jelentést is kezdtek felvenni, s így jön létre a befejezett ige, a befejezett aspektus, minek következtében a többi ige folyamatos vidű lett.

A videk kialakulásának új elméletét dolgozzák ki *N. van Wijk*, *Kurilovics*, *Koschmieder*, *Borogyics*. Ők a videket a határozottság-határozatlanság kategóriájából származtatják.

N. van Wijk [62] (és előtte még több más tudós is) arra az álláspontra jut, hogy az igék lexikai tartalmuktól függően, lehetnek határozottak (определенные — determinatíva) és határozatlanok (неопред. — indeterminatíva). A határozott igék kevésbé bonyolult, közvetlenül bizonyos célra irányuló cselekvést jelölnek, míg a határozatlan igék olyan cselekvéseket jelölnek, amelyek több aktusból (szakaszból) állnak, vagy pedig tartós vagy ismétlődő cselekvést fejeznek ki. *N. van Wijk* szerint az aspektus kialakulásának első szakasza a hosszú gyökmagánhangzójú -a- tövű igék széleskörű elterjedése a határozatlan cselekvés jelölésére (бегати típus).

A бегати—бегати típusú ige párok kivált azokban az esetekben, amikor a gyök reális jelentése alig tette lehetővé az egyszerű cselekvésnek a többi szakaszból álló tartós vagy a gyakorító (множественность) cselekvéstől való megkülönböztetését, a két ige tette lehetővé annak jelölését, hogy a beszélő személy hogyan képzei el a cselekvést, vagyis a határozottság—nemhatározottság objektív kategóriáit fel lehetett cserélni az aspektus szubjektív kategóriáival. (*N. v. Wijk* szerint ti. a korábbi határozott—határozatlan aspektus objektív, a későbbi befejezett—folyamatos grammatikai kategória szubjektív.)

J. Kurilovics [63] szerint a vid-rendszer kialakulásához az első lö-

* Ennek az iránynak képviselőivel disszertációm külön fejezete foglalkozik.

kést a *кочноти—начати* típusú igék szembeállítására adta meg. Szerinte az előképzőknek nem volt nagy szerepük a vidék kialakulásában, mert az előképzős—előképző nélküli igék ellentéte nemcsak grammatikai, hanem lexikai is.

E. Koschmieder [64] elismerve N. v. Wijk azon tételét, hogy a vidék a határozottság—határozatlanság kategóriájából keletkeztek, a vidék kialakulásában döntő jelentőséget az időfaktor felfedezésének tulajdonít (a determinált igékben): kiinduló pont az volt, hogy a jelen idő befejezett aspektussal nem volt kifejezhető.

A vidék történeti kialakulásának magyarázatában az N. v. Wijk, J. Kurilovics stb. képviselte irányban halad tovább és először tesz kísérletet annak a kérdésnek eldöntésére, hogyan vált a határozott—határozatlan igék lexikai kategóriája az ige-vidék grammatikai kategóriájává [65] V. V. Borogyics.

Az ő véleménye szerint a közös szláv nyelv az indoeurópai alapnyelvből mindössze különböző-forma-mutatójú és különböző jelentésű igeformákat hozott magával, amelyeknek jelentésében a tartósság, mozzanatosság, határozatlanság, határozottság stb. lexikai jelentésárnyalatok még nem voltak grammatikai kategóriák. A lexikai jelentésük alapján szembeállítható indoeurópai alapnyelvi igeformáknak különösen két típusa vált a későbbiek folyamán produktívá: 1. a balti és germán nyelvekben a műveltetés és állapot ellentéte (*садити — седеши, боудити — быдети*). 2. a szláv nyelvekben az állapot és az állapotba való átmenet igeinck ellentéte (*седе — седеши, леже — лежати* stb.).

A szláv alapnyelvben ti. ez utóbbi ellentét volt a megindítója a határozott—nemhatározott (*определенные — неопределен.*) igék szembeállításának, majd ennek a lexikai fogalomnak grammatikalizálódása után a határozottság—nemhatározottság grammatikai kategóriája a befejezettség—folyamatosság kategóriába ment át.

Ezt a szláv nyelvterületen végbement fejlődést Borogyics a következőképpen vezeti le:

Az első lökést ehhez a történeti folyamathoz az imperfektum (a határozatlan ige múlt ideje) speciális formájának kialakulása adta meg. Az ósszlávban ti. csak egy múlt idő volt, amelynek maradványait a *падь, паде* típusú alakok őrizték meg.

A szigmás aorisztosz megjelenése után csakhamar nagyon elterjedt, általánossá vált és a múlt idő jele lett: egyfelől kiszorította a mássalhangzós tövű igék egyszerű aorisztoszát, másfelől pedig az -e-, -a- tövű állapotot jelentő igék végéhez járulva, a múltban lefolyt állapot (= az állapot múlt idejének) jelölésére szolgált. Pl. *болехъ, седахъ — искахъ, рыхдахъ*. A többi állapotot jelentő ige, vagy a jelentésükben hozzájuk közel álló igék, mint a denominatívák (*вьровати, беседовати*), vagy a határozatlan mozgást jelentő igék (*носити, водити, ходити*), amelyeknek jelentése „a mozgás állapotában lenni” lehetett az -e-, -a- tövű igék analógiájára kezdték képezni múlt idejüket, mégpedig úgy, hogy (az aorisztosztól való megkülönböztetésül) a szuffixum elé felvették az -e-, -a- tőhangzót is. Vagyis az -e-, -a- leszakadt az ige végéről és az

aorisztosz szuffixumával együtt, egy új múlt idő, az állapot múltjának (imperpektum) a képzője lesz (-ea-, amely fonetikai okokból sokszor -a-vá lesz).

A fejlődésnek ezen a szakaszán tehát két múlt idő áll egymással szemben: 1. az aorisztosz, amely csak állapotba való átmenetet jelentő igéből képezhető, és amely a múltban végbement határozott cselekvést vagy állapotba való átmenetet jelent.

2. az imperpektum, amely csak állapotot jelentő igéből képezhető, és múlt állapotot jelent (болехъ, болаше, седеаше).

Az imperpektum rendkívüli produktivitása megnyitotta a határozottság—nemhatározottság lexikai kategória grammatikalizálódásának útját.

Miután a határozottság—nemhatározottság fogalma kiszélesedett, és az állapot cselekvés történés) ellentétben kívül elkezdte felölelni a konkrét—absztrakt (egyszeri—gyűjtő) cselekvés szembeállítását is, a grammatikalizáció azzal indult meg, hogy a múlt időn kívül más igeformákban is kezdett kifejezésre jutni. Pl.: a jelen idejű melléknévi igenevek a nemhatározott igealakok alakjai lesznek, a múlt idejű melléknévi igenevek pedig a határozott igealakokéi; vagy: a határozott ige jelen idejű alakjai konkrét jelen vagy jövő időt fejeznek ki, míg a nemhatározott igealakok jelen ideje idővonatkozás nélküli cselekvést vagy állapotot jelent.

A grammatikalizáció beteljesedését az imperpektum produktivitása segítette elő. Ez az alak ti., míg eredetileg csak a -e-, -a tövű állapotot jelentő igealak múlt ideje volt, hamarosan képezhető lett nemhatározott jelentésű más tövekből is (denominatívákból, mozgást jelentő absztrakt igealakból), majd határozott igealakból is.

A határozott igealakból képzett imperpektum jelentése a nemhatározott cselekvés múlt ideje. Ez az alak a származék igealakok egy új csoportját teremti meg azzal, hogy tövéből (az -e-, -a-val bővült eredeti határozott igealakból) más alakokat (melléknévi igenevet, jelen időt stb.) is kezdenek képezni nemhatározott jelentéssel. Pl. a кръстити határozott cselekvést kifejező ige imperpektuma, amelynek töve a fennálló hangtani törvényeknek megfelelően, így alakult: *кръсти-е-кръсти-а-кръша-, és az imperpektum tövéből képzett más alakjai кръштасиъ, кръшо, кръштажо felveszik a határozatlanság, illetőleg idővonatkozás nélküli jelentést. Hasonló képzések: поуцити-поуцати, троудити-троуджати, свещити-свещати stb.

Az ilyen származékigék kialakulására hatással lehetnek olyan ige-párok, amelyekben a határozott—nemhatározott lexikai jelentés magánhangzócsereiben jutott kifejezésre, mint pl. косити-касати, ложити-лагати; így keletkezhetek a родити-ből (imperf. раждаахъ) a раждати, клонити-ből (imperf. кланяахъ) a кланяти származékigék.

Ugyancsak az imperpektum közvetítésével jöhettek létre a magánhangzó mennyiségi megnyújtásával a създати-созидати, любзати-любызати típusú származékigék, valamint azok is, amelyekben az -a-ra végződő igealak -v-vel bővül („b” betoldás):

Az imperfektum tehát lehetővé tette, hogy minden határozott jelentésű igéhez képezhető legyen nemhatározott jelentésű származékige.

A nemhatározott jelentésű igék oldaláról az előképzők fejlődése tette teljessé a határozottság—nemhatározottság lexikai, illetőleg lexiko—grammatikai kategóriájának grammatikalizálódását.

Az előképzők egyik jelentősége az, hogy mivel pontosabbá, többnyire határozottá tették az ige jelentését, alkalmasakká váltak arra, hogy velük határozott igét lehessen képezni nemhatározott jelentésű igéből. A térbeli irányt jelölő előképzők nem változtatták meg az igék lexikai vid-jelentését (притти-приходити). De már a szláv alapnyelv korában kezd kialakulni az előképzők átvitt, időbeli jelentése. Az ilyen előképzők térbeli irányt már nem jelölnek, hanem a cselekvés kezdődését, végződését, az állapotba való átmenetet fejezik ki, s ezzel megváltoztatják az ige lexikai vid-jelentését is: любити(állapot), възлюбити, (állapotba való átmenet), ненавиждети-възненавидети, мълчати-оумълчати, знати-познати, раз-, с-.

Az új, határozott igéknek először csak határozott formáik vannak (aorisztosz, múlt idejű melléknévi igenév), később azonban az imperfektum útján kialakul határozatlan jelentésű párjuk is (познати-познавати). Ha az új származékige jelentése egybeesett az egyszerű határozatlan ige jelentésével, akkor vagy kiszorította az egyszerű igét, (pl. a блюсти igét kiszorította a съблюдати ige), vagy pedig kifejlődik benne a gyakorító jelentés (сести-седати).

Ezzel a határozottság—nemhatározottság kategória grammatikalizációja befejeződött: minden határozott ige az imperfektum útján nem határozott jelentésű párt (alakokat) és minden nemhatározott jelentésű ige az átvitt előképző útján határozott jelentésű alakokat kapott.

Igy teremtette meg a szláv alapnyelv a vid-kategória kialakulásának előfeltételeit. A további fejlődés — *Borogyics* szerint — az egyes szláv nyelvekben ment végbe, mégpedig úgy, hogy átfogta az összes igeformákat.

„Általában a folyamatos és befejezett aspektus fogalma ott fejlődött ki, ahol a határozottság és nemhatározottság két ellentétes fogalma mintegy összeütközött egymással, és ezen összeütközések következtében születtek meg az új fogalmak.” A határozott igékből nemhatározott igék képzése volt a legfőbb tényező a vidék kifejlődésében. E fejlődés menete:

1. A múlt időben a határozott igéből képzett imperfektum azoknál az igéknél, amelyeknek még nem volt határozott párjuk mint fentebb kimutattuk, a nemhatározott igepár képzésének forrása lett (крьстити-крьшаси), ha pedig már megvolt az igepár (нести-носить, ити-ходить, дати-дати), a határozott ige az imperfektumban új jelentést kap: a fő határozott jelentésének és az imperfektum határozatlan jelentésének az egyesüléséből új jelentés születik, a határozott cselekvés folyamatának jelentése, ami nem más, mint a folyamatos szemlélet (несовершенный) jelentése.

Hasonlóképpen a határozott igéből képzett aorisztosz az imperfek-tum folyamatos jelentésével szemben a befejezett tényt jelentette, míg a nemhatározott igéből képzett aorisztosz egyesítve a tő nemhatározott és a forma határozott jelentését, olyan állapot vagy cselekvés fogalmá-nak megalkotására vezetett, amely határok közé van szorítva, vagyis kialakult a befejezett szemlélet fogalma.

2. Ugyanígy a határozott igéből képzett jelen idejű melléknévi ige-név is vagy a nemhatározott ige jelentését kapta (ha a határozott tőnek nem volt nemhatározott párja), vagy pedig amikor a határozott ige nek már volt nemhatározott párja, a határozott jelentésű tő és a nem-határozott jelentésű forma egyesüléséből új jelentés, a cselekvés folya-matának jelentése jött létre, vagyis kialakult a folyamatos szemlélet. Viszont a nemhatározott igéből képzett múlt idejű melléknévi igenév jelentésében közeledett a befejezett szemlélet jelentéséhez.

3. A tő határozott és a forma nemhatározott jelentésének egyesü-lése indítja meg a jelen idő alakjaiban is a szemlélet-ellentétek kialaku-lását. Mint említettük, a határozott ige tövéből képzett jelen idő alak-jai konkrét jelent vagy jövő időt jelentettek, míg a határozatlan tövek jelen idejű alakjainak idővonatkozáson kívüli jelentésük volt. Az elő-képzős nemhatározott származékigék jelen idejű alakjait kezdték a konkrét jelen idő jelentésében használni, de a nemhatározott tő hatása alatt ez a konkrét cselekvés úgy jelentkezik, mint egy folyamat a vég-bemenés állapotában, ami pedig már a folyamatos szemlélet jelentése. Az aspektusellentét kialakulásának utolsó szakasza az, hogy az előkép-zős nemhatározott igék jelen idejű alakjait lassanként kizárólag jelen, a határozott igékből képzettekét pedig kizárólag jövő jelentésben kez-dik használni.

4. Az aspektusellentétek kialakulásának egyik főforrása volt maga az igeképzés is. Az előképzős határozott ige a nemhatározottság szuf-fixumával, illetve infixumával (imperfektum) bővülve, új jelentésárnya-latot kapott: az előképző és a gyök egyszeri konkrét jelentése egybe-olvadt itt a szuffixum, illetve infixum nemhatározott jelentésével és létre jött a lefolyásában korlátok közé nem szorított egyszeri, konkrét cselekvés folyamatának jelentése, a несовершенный вид jelentése.

A határozottság-nemhatározottság eredetileg lexikai kategóriája grammatikalizálódása után így alakult át a folyamatos és befejezett szemlélet kategóriájává.

Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy a két vid közül melyik alakult ki korábban, V. V. Borogyics határozottan szembeszáll azzal az általá-nos nézettel, amely szerint a befejezett szemlélet alakult ki előbb, és nyelvtörténeti alapon azt bizonyítja, hogy a folyamatos szemlélet ala-kult ki előbb, a befejezett csak utána. A határozottság—nemhatározott-ság korrelációban a nemhatározott tag volt az aktív, a vezető tag: a nemhatározott igék múlt idejének képzéséből indult ki, s a nemhatá-rozott származékigék kialakulásával fejeződött be a határozottság—nemhatározottság lexikai kategóriájának grammatikalizációja; a nem-határozottság fogalma ment át nagy fejlődésen (az állapot jelentéstől

a gyűjtő jelentésen át a gyakorító jelentésig), s végül is a nemhatározott ige különböző alakjaiban olvadt egybe a nemhatározottság és határozottság jelentése, és így alakult ki a folyamatos szemlélet fogalma, amely magában foglalja az állapot, a gyűjtő, gyakorító, tartósság stb. jelentéseket.

Az előképzőknek volt ugyan szerepük a vidék kialakításában, de önmagukban nem hoztak létre aspektuskategóriát.

A befejezett szemlélet véglegesen csak akkor alakult ki, amikor a folyamatos aspektus már készen állott, a cselekvés kezdődése, végződése, a cselekvés mint egész stb. árnyalatok csak a folyamatos szemlélet kialakulása után olvadtak a befejezettség fogalmává. A határozottság fogalma nem ment át oly nagy fejlődésen, mint a nemhatározottságé, s nem is oldódott fel teljesen a befejezettség fogalmában. „Tehát a határozatlanság fogalmától a folyamatosság fogalmáig — ez volt a szláv aspektusok fejlődésének útja.”

Az *N. v. Wijk* és *V. V. Borogyics* determinációs elméletének egyik hiányossága abban van, hogy nem elég világos a határozott—nemhatározott ellentét meghatározása. *N. van Wijk* magyarázatában ti. ez az ellentét a szláv nyelvekből ismert konkrét és absztrakt mozgást jelentő igepárokon kívül olyan igepárokra is kiterjed, amelyekben előképzős igék előképzőnélküliekkel állnak szemben, *V. V. Borogyics* pedig kiterjesztette a határozottság—nemhatározottság fogalmakat a cselekvés-állapot viszonyra (сесты-седети), sőt a szláv egyszerű praeteritumok (aor.-imperf.) ellentétére is.

C. G. Regnéll [66] továbbfejleszti a determinációs elméletet és megkísérli a határozott és nemhatározott (a továbbiakban D/ID) fogalmak pontosabb meghatározását, bár előrebocsátja, hogy ezeket a fogalmakat nem lehet elég pontosan meghatározni, mert „a régi nyelvi kategóriák a mienktől eltérő gondolkodás- és szemléletmódból fakadtak”. Alapul veszi az *N. van Wijk* általánosabb meghatározásait, amelyek szerint a „determinált igék kevésbé bonyolult, közvetlenül valamelyik célra irányuló cselekvéseket jelölnek”, míg „az indeterminált igéket a több cselekvésszakaszból álló vagy tartós, illetőleg ismétlődő cselekvések jelölésére használjuk”, és megvizsgálva a folyamatos—befejezett (imperf.—perf.) korreláció mai morfológiai típusait, kimutatja, hogy „a szláv aspektusrendszer az indeterminált, nem (in)determinált [67], determinált kategóriákból keletkezett” oly módon, hogy „ugyanazon igező különböző képzései egy igévé nőttek össze, és szemantikai önállóságuk helyett grammatikai funkciót kaptak”.

Így: a *принести-приносить* vidkorreláció a determinált *нести* — indeterminált *носить* korrelációra, a *быть-бывать* a nem determinált *быть* -a-val bővült indeterminált *бывать* korrelációra vezethető vissza, amely a szláv nyelvben új vid-korrelációvá alakul: primärperfektív alapige ~ -a-val bővült imperfektívált [68] ige;

az imperfektív alapige -- perfektív előképzős ige aspektus korreláció *Regnéll* szerint úgy jöhetett létre, hogy az előképző „determinálólag hatott”.

A primärperfektív, illetőleg primärimperpektív igéket determinált, illetőleg indeterminált igék folytatásainak tartja, mint előtte *Meillet*, *van Wijk* és mások.

A *C. G. Regnéll* nyomdokain halad *Igor Nyemec*. Szerinte az ismertetőjeggel bíró determinált igék csoportjába tartoznak a nazális szuffixumos és az előképzős igék (свѣтнеть, умлѣчати), az ismertetőjeggel bíró indeterminált igék csoportjába a szuffixumos tövek (прати, носити, седети), míg a 3. csoportba, vagyis a D-ra és ID-ra egyaránt használható ismertetőjegy nélküli igék csoportjába tartoznak az összes előképző és szuffixum nélküli igék, olyanok is, mint a нести (határozott!), vagy a прати (perfektívvé lett) igék. Nyemec szerint különben minden ige felveheti az ID jelentést, ha iteratív vagy potenciális értelemben használjuk (pl.: Do nadoby(se) vejdou 3 litry = az edénybe 3 l megy v. mehet bele).

Ennyi is elegendő annak igazolására, hogy a D/ID fogalmak elmosódottságát sem *Regnell*nek, sem *Nyemec*nek nem sikerült megszüntetni.

A *van Wijk—Borogyics—Regnell—Nyemec* determinációs elméletének főhiányosságára, vagyis arra, hogy az elmélet hívei a szláv vidpárok minden típusát egyetlen lexiko—grammatikai korrelációra, a D/ID-re próbálják visszavezetni, *Ju. Sz. Maszlov* [69] mutat rá először. Ő abból indul ki, hogy a perfektíválás (prefixum vagy a nazális szuffixum útján) és az imperfektíválás (szuffixum útján) „két teljesen különböző, egymással semmiféle kapcsolatban nem levő korrelációból jött létre.” Ezt a két korrelációt *Maszlov* terminológiailag is elkülöníti egymástól, s azt javasolja, hogy az egyiket jelöljük a (*van Wijk*től eredő) D/ID-vel, a másikat pedig terminatív—aterminatív (a továbbiakban T/AT) kifejezésekkel. A D/ID korrelációban a konkrét és absztrakt, a „határozott” és „nemhatározott” cselekvésről van szó. Ilyen korreláció van a szláv mozgást jelentő igéknél és másoknál (pl. идти-ходить, видеть-видать, быть-бывать).

Valamennyire jellemző, hogy pozitív (ismertetőjeggel bíró és intenzív jelentésű) az ID, illetőleg az iteratívum.

A T/AT korrelációban az osztályozás alapja a cselekvés határának jelenléte vagy jelen nem léte, a cselekvésnek valamely számára állított határra való irányultsága vagy nem irányultsága (*aufwachsen—wachsen*; óizl. *sofna—elaludni, sofa—aludni*). A pozitív tag (ismertetőjegy+intenzív jelentés) itt a T.

A mai szláv nyelvekben a T/AT különbség abban fejeződik ki, hogy a T igéknek csak perfektum (закричать), vagy perfektum és imperfektum alakjai vannak (вырасти-вырастать), míg az AT igék csak imperfektumok lehetnek (прати).

Az összlávban az aspektusok kialakulása előtt meglehetősen mindkét korreláció, s így ebben a korszakban egyes igealakoknál négy igeforma is lehetséges volt: pl. a német *tragen* jelentésében:

AT—D: нести : meghatározott esetben, meghatározott irányban vinni,

AT—ID: нести: ide-oda hordani, általában hordani, hordani képesnek lenni,

T D: у-, въ-, при-нести : el-, bevinni, idehozni,

T—ID: у-, въ-, при-нести: többször egymásután el-, be-, idehozni, -vinni.

A régebbi ósszlávban a két utóbbi sor közt nem volt még szemléleti különbség: a *вънести* jelentette a célra irányuló cselekvés folyamatát is, a cél elérését is; a *вносити* jelentése ugyanez volt, de a határozatlanság, ismétlődés árnyalatával.

Ez a négy típus azonban csak néhány igeigyöknel volt meg. S ha megvolt is mind a négy tag, az extenzív jelentésű, ismertetőjegy nélküli tag megfelelő szövegösszefüggésben felvehette az ismertetőjeggyel bíró, intenzív tag jelentését: pl. *нести въ домъ* összefüggésben T, a *часто* -val pedig ID.

Maszlov ti. kellő vizsgálat alapján kiterjeszti a többi mai szláv nyelvre is *Sz. Karcevszkij*nek azt a megállapítását, hogy az orosz „perfektiválás” (alapjában véve az „üres praefixummal” történő is) semmi más, mint szóképzési folyamat, amely mindenkor egy új lexikai jelentés, vagy egy új árnyalat, röviden egy új igealak képzésére szolgál, és rávilágít arra az éles különbségre, amely a vid-jelentés morfológiai kifejezése tekintetében az imperfektivizáció és perfektivizáció között fennáll a mai szláv nyelvekben. Míg ugyanis az imperfektivizáció általában „ugyanannak a lexikai jelentésnek keretein belül ugyanannak az igealak, ugyanannak a lexémának keretein belül hozza létre a grammatikai eltérést”, tehát „a szemléleti szembeállítás megteremtésének kétségtelenül tisztán grammatikai eszköze”, addig a perfektivizációnál sem az előképző, sem a nazális szuffixum nem minősíthető a befejezett szemlélet mutatójának, mert mindkét esetben szóképzéssel van dolgunk, ahol a perfektiv szemléletérték úgyszólván csak melléktermék, csak kísérő jelensége a tisztán lexikai célú folyamatnak. Még az ún. üres előképző sem minősíthető a szemlélet-jelentés kifejezésére szolgáló, tiszta, grammatikai formális eszköznek, mert a *писать-написать* típusú ige-párok tagjainak jelentésében nincs párhuzamosság (= egy adott *несов* ige különböző jelentéseiben más-más képzésű vid-párral rendelkezhet: pl. *бить* = 1. üt, ver, megver: *по-, прибить*; 2. löv: *убить*. 3. szétzúz: *разбить*; 4. ütéssel jelt ad: *пробить*; beüt: *пробить*; 7—10. löv; ráüt valamire; ráz, törekszik: \emptyset . Ezért beszél *Maszlov* az imperfektivizációval szemben következetesen csak ún. perfektivizációról.

A szláv vid őstörténetének (történelem előtti korának) tanulmányozásánál nem lehet csak a D/ID, vagy csak a T—AT-ból kiindulni, hanem azokból az Aktionsartokból, amelyek erre a korra rekonstruálhatók, s amelyek fokozatosan a fentebb említett két korrelációba olvadtak, amelyek azután a vid keletkezésének közvetlen bázisául szolgáltak.

Chr. S. Stang (Das slavische und baltische Verbum. Oslo, 1942)

kutatásai, s a szláv nyelvek mai és régi adatai alapján. *Ju. Sz. Maszlov* szerint feltételezhető, hogy az igei prefixáció széleskörű elterjedése előtti korban a következő Aktionsartok voltak meg:

1. *Sztatikus cselekvésmód.* Igéi állapotot jelentenek és monoton tartósságot fejeznek ki. Pl. мълчати, бояти се, смръдитъ, смръдети.

2. *Mutatív cselekvésmód.* Igéi az állapotba való átmenet különféle jelentésárnyalatát fejezik ki. Képzésmódjuk sokféle lehet. Pl. сести, стати, седети.

3. *Mozzanatos (semelfaktív—однокр.) cselekvésmód.* Igéi egyetlen gyors mozdulattal elvégezhető cselekvést jelentenek. Jellemző rájuk a nazális szuffixum. Pl. носоти, дъхноти.

4. *Evolutív cselekvésmód.* Igéi olyan folyamatot jelölnek, amely az alanyon vagy tárgyon valamilyen változást hoz létre. Pl. дастъ, имевати, садитъ.

5. *Indeterminatív—iteratív cselekvésmód.* Igéi a fizikai mozgások sorát jelentik. Pl. носити, летати, скакати, миновати.

6—8. Az előképzővel jelölt cselekvésmódok igéi az ósszláv korszak későbbi periodusában keletkeztek.

6. *Rezultatív cselekvésmód.* Előképzői: по-, оу-, съ-, из-, вы-, о-, за- stb. Pl. съберати, оусъноти.

7. *A kezdő igék előképzői:* въз-, за-, про-, pl. забъдети.

8. *A cselekvés korlátozottságát jelentő igék előképzője* pl. a по-: побъдети, поседите.

Ugyanebben a korban indul meg az egyes cselekvésmód-típusok egybeolvadása három nagy csoportba:

1. a terminatívok csoportja magába foglalja a rezultatív, kezdő, rezultatív-mozzanatos és mozzanatos igéket,

2. az aterminatívok csoportja a sztatikus igéket,

3. a communia (neutális) csoportjába olvadnak: az evolutív, határozatlan ism. (indet.-it.) igék és sok mutatív ige; ezeknél a szövegösszefüggéstől függ, hogy T vagy AT a jelentésük. A T jelentése: a cselekvés határának tényleges elérése: велить-съберати a cselekvés folyamata — a határ a beszéd idején még nincs elérve: се събереть бон собирает határozatlan gyakorító: събереть часто.

Ebben a korban megvolt már mind a két egyszerű múlt (aorisztosz és imperf.), s a legtöbb ige, legalábbis minden rezultatív ige használható volt mindkét alakban собра — он собрал, събъреаше, он находится в процессе собирания.

Az AT igék vagy egyetlen cselekvésállapotot jelentettek megvalósulásának mozzanatában (вог он сидит), vagy ismétlődést stb. (часто сидит). Az imperfektumban ugyanez volt a jelentésük. Aorisztoszukról ma alig lehet valami bizonyosat mondani.

A neutális igék használata a szövegösszefüggéstől függött. E három felosztáson kívül volt egy másik is:

A határozatlan—gyakorító és a rezultatív—absztrakt ige-tövek szembenálltak minden más igével, mint speciálisan határozatlan igék (indet.).

Mégis minden más ige is felvehette a несопрел.-многор. jelentést a kontextus hatása alatt: a вынести jelenthette: 1. вынести vagy вынести egyszer, egy konkrét esetben kivinni,

2. вынести néhányszor, szokása, képes kivinni, viszont a выносить-nak csak a 2. jelentése volt meg (a нести-носить, пасть-падать stb. párok tagjai, ugyanilyen viszonyban állottak, csak a határra való irányultság nélkül).

A vid-rendszer kialakulásának alapja Maszlov elmélete szerint a terminatív igék, főképp a вынести, собрать típusú előképzős rezultatív igék voltak. Ennek a csoportnak kettéhasadásából állott elő a szemlélet speciális szláv jelensége. A hasadás abból állott, hogy a folyó cselekvés emfatikus ábrázolásához részint az éppen meglevő T—ID (вынести-выносить, пасть-падать stb.); töveket használtak fel, hogy a folyamat és a valóságos elérés jelentését grammatikailag elkülönítsék, részint a meglevő -a-val bővült tövek mintájára új töveket alkottak (így keletkeztek az улети, падали mintájára a собьрати > събьрати, приложити > прилагати stb. iger párok). Ekkor veszi fel a выносить forma a „sokszor bevinni” jelentés mellé a „bevívés állapotában lenni”, „éppen vinni befelé” jelentést; az -a- képzős tövek is régi (ismétlődés, szokás) jelentésük mellett a cselekvéssel való foglalkozásnak, a folyamatnak emfatikus kiemelésére kezdenek szolgálni. Ez pedig már a folyamatos szemlélet. Ez az új alak azonban lexikailag még kis területre, mindössze néhány igeire szorítkozott, emfatikus és fakultatív volt (a folyamat új jelentése mellett megtartotta a nem konkrét, „nem aktuális” jelentést is), és ellentéte nem egy befejezett szemléletű alak, hanem az „общий вид” „semleges szemlélet” volt.

A fejlődés további szakaszán a събьрати típusú származéki igék használata egyre szélesedik, az emfatikum halványul bennük, s beáll az az idő, amikor ellentétjük (събьрати) már nem jelenthet folyamatot, vagyis az „общий вид” felveszi a befejezett szemlélet jelentést.

A szláv alapnyelv korszakának végére befejeződik a fejlődés: a совершенный-несоверш. ellentét fokozatosan kiterjed a többi (AT) igeire is, mikoris. a kizárólag AT igék imperfecta tantum lettek, azok pedig, amelyek megfelelő szövegösszefüggésben terminatív jelentést is kaphattak (pl. делать) valamely előképzős derivátájukkal szemlélet-párokká egyesülnek; (делати-сделати); végül a szemlélet kategória alá kerülnek az imperfectum tantum és perfectum tantum igék is.

Közben megváltozik a szemlélet szemantikai tartalma is: a folyamatos tag az ellentét negatív tagja, az ellentét semleges háttere lesz, míg a befejezett szemlélet, amely eddig a „semleges szemlélet” funkcióját töltötte be, a szemantikailag teljesebb értékű, pozitív taggá válik.

Tehát a szuffixumos imperfektiválás a szemléletjelölés első és főmódja, a szemléletjelölés egyéb módjai (a prefixálás a viszonylag „üres” előképzővel, depreverbáció és szuppletívizmus) csak később, a szemléletkategóriának az egész igeállományra való kiterjedésével párhuzamosan tűntek fel.

Szinte elszigetelten áll a szláv aspektusrendszer eredetének kérdésében a *Vaclav Machek* [70] elmélete. Ő is vallja, hogy a mai vid-rendszer kizárólag a szláv nyelveket jellemzi. Kialakulása hosszú időn át tartott. Az ósszlávban még nem alakult ki teljesen. Maga az aspektus szemantikai, tehát lexikai és nem grammatikai) árnyalatokat fejez ki. Nincs szükség arra, hogy a D/ID kategóriából származtassuk a videket, annál kevésbé, mert a D/ID kategóriáknak nincs olyan külső morfológiai jegye, amely minden esetben közös lenne, s azért sem, mert a determinatív igék száma csekély (*Karcevskij* szerint az oroszban mindössze 14).

IV.

Milyen képet mutat a latin és az ógörög nyelv az igeidők és ige-aspektusok tekintetében?

Található-e az ógörög és a latin ige formarendszerében olyasmi, ami kapcsolatba volna hozható a szláv igék vid-rendszerével, s amiből arra lehetne következtetni, hogy a vid-fogalom túlmegy a szláv alapnyelv korhatárain, s gyökerei az indoeurópai alapnyelvbe nyúlnak vissza?

Köztudomású, hogy a teljes formarendszerű ógörög igeinek (a pass. fut. perf.-ot nem számítva) négy infinitivusa van az activumban is, mediumban is, passivumban is [71]; pl. az activumban:

1. *διδόναι*, 2. *δόνειν*, 3. *δομένα*, vagy *δοῦναι*, 4. *δεδομέναι*. Nevezzük őket a hagyományos terminológiával 1. imperf. (praes.), 2. „fut.”, 3. aor. 4. perf. inf.-nak [72].

Ehhez a négy inf.-hoz a következő indicativus alakok tartoznak: (a többes szám I. személyt vesszük, mert ott tisztábban elkülönül a tő, a kötőhangzó és a személyrag): *διδόναι*: *δίδομεν* (даём-adunk) — „praes.”, — *ἔδιδομεν* (мы давали—adtunk) „imperf.” — *δόνειν*: *δόνσομεν* (будем давать—adni fogunk) fut., — (дадим — megadjuk), — *δομένα*: *ἔδομεν* (мы дали — adtunk) aor. — (*δοῦναι*) (Sing. 1.: *ἔδωκα*) (odaadtunk) „perf.”, — *δεδομέναι*: *δεδώκαμεν*, *ἔδεδώκαμεν* az oroszban csak körülírással fejezhető ki: az adás részünkről be van fejezve, illetőleg be volt fejezve, „perf.” és „plusquamperf.”.

A jelentő módon kívül mind a négy infinitivuszhoz tartozik optativus és participium, háromhoz (imperf., aor., perf.) coniunctivus is, kettőhöz (imperf., aor.) imperativus is.

Figyelmen kívül hagyva a futurum perfectumot, amely az activumban csak néhány alakban őrződött meg, vizsgáljuk meg közelebb-ről a hat jelentő módú alak képzésmódját és jelentését.

Mind a 6 indic. alak megegyezik a lexikai jelentésben: még csak a jelentéskülönbség sincs köztük. Semmi kétség sincs aziránt, hogy a *διδόναι*-hoz tartozó jelen és múlt jelentése a cselekvés folyamatának jelen, illetőleg múlt ideje. Ez a két indicativus szemben áll a többi négygyel:

1. *képzésmódjában*: a két alak töve mindig azonos; nevezzük imperf. tőnek; a példánkban *διδω-* és *διδω-*. Azoknál az ógörög igéknél,

amelyek egyes alakjait gyöktőből, más alakjaikat származéktőből képezik, az imperf. tő mindig származéktő, a többi alakra ilyenkor többnyire a gyöktő a jellemző, vagy pontosabban: az imperf. szuffixumát a többi négy alakban nem találjuk meg.

2. *jelentésben*: az imperfectum tőből képzett két indic. mindig a cselekvés folyamatát jelenti, míg a többi indicativus közül csak a „futurum” jelentése ingadozik a folyamat és nemfolyamat jelentés között (kezdés jelene, kezdés jövője, folyamat jövője), a többi három indicativus nem jelöli a cselekvés folyamatát.

E két imperf. alaknak a többi alaktól való szemantikai különbségét akkor érzékelhetjük legmegközelítőbben, ha egy olyan időre nézve vesszük egybe a többivel, amelyikből a legtöbb van, s amelyikben az időjelentés a legtisztábban maradt meg. Ez a múlt idő. Közös formánása az ógörög igéknél az augmentum: *ἔδίδουμεν—ἔδομεν—ἔδεδομαιμεν*.

Az 1. a folyamat múltja, a 3. a cselekvésnek a múltban való bevégezése után beállt helyzet (részünkről az adás cselekvése be volt fejezve), a 2. az a múlt az ógörögben, amelynek jelentésköre a leggazdagabb (s igen közel áll az orosz *сов. múlt* idejének jel. köréhez). Jelentheti: 1. a múltban beálló cselekvést: *ἐνόσησα—заболел— megbetegedtem, ἐσήχησα—записал— elhallgattam,*

2. a történés múltja: *ἦλθον, εἶδον, ἐπίκησα— veni, vidi, vici,*

a) terminatív: *... νοῦσον ἀνὰ στρατὸν ὄρσσε κακῆν...*

... gonosz bajt támasztott szerte a hadseregben,

b) komplexív: *Δαρείος τὰ πάντα ἐξ καὶ τριέτωντα ἔθνη ἑβασίλευσεν.*

Dareios összesen 36 évig uralkodott.

3. gnómákban az egyszer megtörtént, de hasonló körülmények közt mindig megismétlődő cselekvés: *Οὐδέ τις ἐπλούησε ταχέως δίκαιος ὄν—* Egy igaz ember sem gazdagszik meg hirtelen.

A többi négy indicativus képzésének közös vonása, hogy amennyiben az imperfektumban származéktő van, ez a négy ind. a közös gyöktőből képződik a rájuk jellemző affixumokkal (fut.: -σ-; aor.: 0 vagy -σ[α]-; perf.: reduplikált tő — a viszonylag kevés alakban megmaradt más perf. képzésmódot nem számítva.

A fut. és aor.-nak nevezett alakokat közelebb hozza egymáshoz a perfektummal szemben az, hogy nincs reduplikációjuk. Egybefűzi őket származásuk is: a futurum — mint Burgmann megállapítja — a szigmás (σ) aor. coniunctivusára vezethető vissza [73]. Maga a σ-ás aor. képzéstörténetileg, Brugmann szerint [74] a -σ- praesentia közé tartozik. Ez az aor. Aa-ú σ-ás praet. azonban produktívitásánál fogva, és mivel formánsai tekintetében külön utakon fejlődött, az erős aor.-nál nagyobb mértékben lett önállósult időkategóriává — még az indoeurópai alapnyelv korában. Jelentésében teljesen az ún. gyökaor. vagy a tematikus aor. jelentésével.

Hasonló megfigyelést tehetünk a három jelen (fut. = kezdődés jelen?) megfigyelésénél is:

az imperfektum a folyamat jelene,
 a „fut.” a kezdés jelene (+ folyamat jövője),
 a perf. a bevégzés jelene: a bevégzés után előálló jelen helyzet
 (részemről jelenleg el van végezve a cselekvés).

Akár a jelen, akár a múlt oldaláról vizsgáljuk az ógörög ige jelentőmódú alakjait, azt találjuk, hogy mind a két időben van egy-egy alakjuk a cselekvés folyamatának jelölésére, s ezzel szemben áll két-két másik alak, amely egy és ugyanazon Aa-ú cselekvést nem folyamatában ábrázol. Hanem miben?

A perfektumot illetőleg a felelet világos: az egész cselekvés végre van hajtva, az (egész) cselekvés végre volt hajtva. Az aor. indicativusára is megállapíthatjuk, hogy mint a történés múltja, a cselekvés egészenek a múltja... A futurum jelentésében már nem oly világos ez a totális jelentés, mert a futurum a folyamat jövőjének jelentésében is használatos, de képzésmódja arra vall, hogy mint az aor. a történés múltja, a futurum is első jelentésében a történés jövője, és mint az aor., a „kezdés” vagy a „befejeződés” mozzanatában összpontosítva, a totális cselekvés jövő ideje. S így a görögben a folyamat jelen és múlt idejével szemben áll a nemfolyamat kétszer két ideje a történés totális jövője (jelene?) és múltja egyfelől, és a bevégzettség utáni jelen és múlt helyzet másfelől. E régy utóbbi alak totális jelentését látszik igazolni az, hogy a származék imperfektum tövekre jellemző szuffixum egyikben sincs meg, mind a négyet az ún. igetőből, az imperf. szuffixum nélküli tőből képezi az ógörög:

γενέσθαι — γένεσθαι — ἔγενεν — γέγονα
κίεω — κίεσθαι — ἔκειον — κέκηκα
δείκνυμι — δείξω — ἔδειξα — ἔδειξα

Lehet, hogy a származék imperf. tövek szuffixumainak lehettek Aa jelentéseik, de ezek még az alapnyelv korában elmosódtak.

Az ógörög folyamat—nemfolyamat (1. aor., 2. perf.) ellentét nem lexikai, nem is idő, de nem is Aa ellentét; s így nem minősíthetjük másnak, mint annak, amit a szláv igéknél vid-ellentétnek nevezünk.

A latin ige formarendszerében hat indicativus van. A hagyományos terminológia szerint: praes., imperf., fut., perf., plusquamperf., és fut. exactum [75]. E hat indicativus közül három-három közös tőből képződik:

d a r e: dat	даѣт	d e d i s s e: dedit	он дал
dabat	он давал	dederat	он дал
dabit	будет давать	dederit (egész biztosan)	даст
		vagy: (как) даст, (так и полу-	чит).

E hat alak jelentésében sem lexikai, sem Aa különbségek nem mutatkoznak. Az első három jelentésében közös a folyamat jelentés, képzésmódjában pedig az azonos tő (imperfectum tő—folyamatos tő). A másik három alakra is egy közös, az imperf. tőtől többnyire eltérő tő jel-

lemző, jelentésüket illetően pedig megegyeznek egymással abban, hogy mind a háromnak a jelentésében benne van a cselekvés bevégeztségének, totális szemléletének a jelentése. Hogy a *tó* itt sem idő jelentésű, hogy a cselekvés bevégeztsége itt sem egyenlő azzal, hogy a cselekvés a múltban ment végbe, mutatja a „fut. exact.”, amely önálló használatban azt fejezi ki, hogy a cselekvés a jövőben egész bizonyosan be fog következni, összefüggésben pedig két jövő cselekvés közül azt a cselekvést jelöli, amelyik majd előbb fejeződik be.

Minthogy a latin ige hat indicativus alakjának két töve sem lexikális (Aa), sem időjelentéssel nem bír, itt is azt kell megállapítanunk, hogy a latin ige indicativus alakjainak rendszerében a folyamat és nemfolyamat ellentéttel, *vid-ellentét*tel van dolgunk. Akárcsak az ógörög ige formarendszerére, a latin ige lexémájára is jellemző, hogy a két *tó*hoz tartozó alakok közt az indicativus alakjain kívül találunk *coniunctivus*, *infinitivus* és *participium* alakokat is.

Az ógörög és a latin ige lexémája tehát megegyezik abban, hogy mind a kettőnek van egy *imperfectum* és egy *nemimperfectum* formarendszere; s megegyeznek abban is, hogy az imperf. formarendszerének tagjai a cselekvés folyamatát jelölik.

A főkülönbség a két lexéma közt abban van, hogy míg az ógörögben két formarendszer (aor. + fut. — perf.) áll szemben a cselekvés folyamatát jelentő alakokkal, a latinban csak egy (a perf.).

Mégis az ógörög és a latin „*vid-rendszer*” közös eredetére vallanak azok a minden kétséget kizáró nyomok, amelyek azt bizonyítják, hogy a latin *perfectum* *tó* egyfelől az ógörög aoristos, másfelől az ógörög *perfectum* képzésmódjait egyesítette magában. A latin perf. *tó* képzésmódjai [76]: indoeur. reduplikált perf.: *dedit*; ieur. nemreduplikált perf.: *vidit*; ieur. nemredupl. erős aor.: *inquit*, *fecit*; redupl. erős aor.: *tetigi*; szigmás aor.: *dixit*, -is-aor.: *vidis-ti*, *tutudis-ti*, *plantavis-ti*.

Aminthogy a perf. (= praes. perf.) jelentése közt megtaláljuk az ógörög aor. jelentései mellett az ógörög *perfectum* jelentését is: a) a történet múltja: *Victor apud Liparas Duilius fuit*; *triginta naves cepit*, *quattuordacim mersit*, *septem milia hostium cepit*, *tria milia occidit*,

b) olyan bevégezt cselekvés, amelynek eredménye a jelenben folyamatban van: *novi* (megismertem) *ismerek*, *memini* (emlékeztembe idéztem) *emlékszem*; olyan bevégezt cselekvés, amely a jelenben már nem folyik tovább: *Fuimus Troes* (csak) *voltunk trójaiak* (= már nem vagyunk többé trójaiak).

Az ógörög aor. és perf. egybeolvadását a latin perf.-ban nyilvánvalóan nem Aa árnyalatok, s nem is elsősorban időjelentésck, hanem csak olyasmí indíthatta el, ami a két alakrendszer grammatikai jelentésében közös volt, ez pedig véleményünk szerint nem más, mint az igeigyök nemfolyamat-jelentése, a cselekvés totális szemlélete.

Az ógörög és a latin igék történeti korbéli formarendszerének egyezései, s a latin ige *perfectum*ának eredete feljogosít annak feltételezésére, hogy az indoeurópai alapnyelv igéinek volt *vid-rendszer*ük. Hogy ez az alapnyelvi *vid-rendszer* maga is, főképpen pedig az igeidőkkel

való kombinációja a két nyelvben más-más úton fejlődött, s végül is olyan állapot állott elő, amely már lényeges különbségeket mutat, az a két nyelv belső fejlődési törvényeinek, a két nép különböző irányban fejlődött szemléletmódjának a következménye.

V.

Ilyen elgondolások mellett a szláv vid-rendszer kialakulásának kérdésében nem oszthatjuk azoknak a nyelvészeknek az álláspontját, akik a vid-kategória fogalmának és a szláv vid-rendszernek kialakulását akár egy (*N. van Wijk—Borogyics—Regnell—Nyjemec*), akár két (*Maszlov*) Aa-ellentétből kísérelték meg levezetni.

Erősen vitathatónak tartjuk V. V. *Borogyics* egyik-másik elvi megállapítását, amelyekkel egyfelől cáfolja a szláv nyelvek igeaspektusának indoeurópai eredetét, másfelől bizonyítani akarja, hogy a vid-rendszer szláv nyelvi képzés.

Így pl. *T. Milevszkij*nek azt az állítását, hogy „a szláv nyelvek az indoeurópai alapnyelvből vették át az igeaspektus kategóriáját, az ellentétek rendszere azonban, — amelyben ez kifejezésre jut, — újabb szláv képzés”, azzal cáfolja, hogy „ilyen elméletnek alapja az a helytelen tétel, mintha lenne valamely külön „logikai-nyelvtani” aspektuskategória, amely független az alaki kifejezéstől” . . . , holott „grammatikai kategória csakis kifejezési formáival együtt létezhet”.

A grammatikai kategóriában a grammatikai jelentés természetesen elválaszthatatlan a nyelvi kifejező eszközétől, akár azt a grammatikai jelentést látjuk benne, amely valamely adott nyelvben grammatikai eszközzel fejezhető vagy fejeződik ki, akár azoknak a grammatikai eszközöknek összességét, amelyek egy és ugyanazon grammatikai jelentés kifejezésére szolgálnak, akár pedig olyan általános fogalomnak fogjuk fel, amelynek körébe beletartozik az azonos grammatikai jelentéssel bíró nyelvi elemek (morfémák, szavak, szószerkezetek) összessége. És teljes mértékben igazat adunk *Szerebrennyikov*nak [77], aki annak a kérdésnek eldöntésénél, hogy egy konkrét nyelvben megvan-e a vid-kategória vagy nincs, különösen két kritériumot emel ki: 1. a vid-ellentét és 2. a morfológiai kifejező eszköz meglétét.

A grammatikai kategória kialakulásának számtalan példával igazolható útja: a dolgok (tárgyak, jelenségek stb.) között újonnan felismert viszonyt az ember először a rendelkezésére álló lexikai eszközökkel fejezi ki, s azután az új viszony jelölésére szolgáló lexikai elem egyre többet veszít lexikai jelentéséből [78], s válik lassan kizárólag az új viszony kifejezésére szolgáló grammatikai eszközzé, s alkotja a viszonyjelentéssel együtt a grammatikai kategóriát. Így lett pl. a szláv *себя* visszaható névmás *ся* alakjában a *возвратно-средний залог* kategória kifejező eszközévé, így lett a magyar *bél* főnév a *-ba-*, *-be* rag, az illativus kategória nyelvi burkává. A viszonyjelentés azonban

a grammatikalizálódás előtti *моет себи* korban ugyanaz volt, mint később, a *моется* korában.

Majd az új grammatikai eszköz jelentése kezd változni (bővül, szűkül), illetőleg a viszonyjelentés kap új kifejezési formákat. *T. Milev-szkij* „logikai grammatikai kategóriája” — véleményünk szerint — a vid-jelentést és e jelentés grammatikai eszközökkel való kifejezésének lehetőségét jelenti csupán, az indoeurópai örökségre vonatkoztatva pedig azt, hogy azok a viszonyjelentések, amelyeket a szláv nyelvek ma az aspektusrendszerrel fejeznek ki, az indoeurópai alapnyelv korából valók. Hogy ez az öröklés a differenciálódás első századaiban nem lehetett valami, a fonetikai buroktól elvonatkoztatott, nyelvi kifejezés nélküli logikai kategória, az vitathatatlan. A viszonyjelentés csak a grammatikai kifejezőeszközével együtt kerülhetett át az indoeurópai alapnyelvből a szláv alapnyelvbe, ellenben a kifejező eszközök az idők folyamán nagy változáson mentek át: a régiek helyébe lassan újak léptek, s így alakult ki az az állapot, amelyben a jelentés azonossága, illetve hasonlósága mellett, a kifejezőeszközök teljes különbözősége állapítható meg.

Hasonlóképpen nem tartjuk döntő súlyúnak *V. V. Borogyics* tételének alapjául szolgáló azon megállapítását sem, hogy „ténylegesen vannak esetek a nyelvben, amikor a régi alakokat átértelmezik, és így azok új tartalmat nyernek, a nyelv tehát felhasználhatja a régi formákat, új értelemmel látva el azokat, új tartalmat helyezve beléjük, vannak olyan esetek is, amikor új alakok keletkeznek, amelyek hangzásban és jelentésben egyformák, de arra nem ismer esetet a nyelv, hogy a régi tartalom kifejezésére új formákat alkotna. Az új alak a jelentésnek mindig valamilyen változásával függ össze.”

Véleményünk szerint *V. V. Borogyics*nak ez az elvi megállapítása sem zárja ki annak lehetőségét, hogy a szláv vid-rendszer eredetét az indoeurópai alapnyelvre kíséreljük meg visszavezetni. Indokolásunk a következő:

Először is nem tartjuk valószínűnek, hogy a vidék indoeurópai örökségének védelmezői közt egy is akadhatna, aki azt a gondolatot, hogy a szláv vid-rendszer tartalmában indoeurópai alapnyelvi örökség, mai formarendszerében szláv továbbfejlesztés eredménye, az átfejlődés kizárásával tudná vagy merné elképzelni, tehát itt nem lehet arról szó, hogy a szláv nyelv az örökségképpen áthozott vid-jelentés kifejezésére máról holnapra, ugrásszerűen új formákat alkotott volna. Ha pedig az átfejlődés gondolatát megengedjük, sőt a kialakulás feltételének minősítjük, akkor a *V. V. Borogyics* éppen idézett elvi megállapítása jogosít fel és ad útmutatást a szláv vid-rendszer gyökereinek az indoeurópai alapnyelvben való keresésére. Vegyük pl. a mai francia főnév dativus esetkategóriájának kialakulását. Azoknak a viszonyjelentéseknek nagy részét, amelyeket a mai francia az „à” előjáróval fejezi ki, a latin és az indoeurópai alapnyelv a dativus esetvégződésével fejezte ki. De már a latin nyelvben is előfordult egyes igék mellett, meghatározott szó szerkezetekben a dativus helyett az ad + acc. szerkezet, amikor is a két

forma egy időben egymás mellett volt használatos (mitto epistulam amico — mitto epistulam ad amicum; hasonló szerkezetpárok, a scribere, dare, dicere stb. igék mellett is használatosak voltak). Az árnyalati különbség e két forma jelenlétében egyre inkább halványult, majd teljesen megszűnt, vagyis az új forma (ad+acc.), miközben megőrizte eredeti jelentéskörének nagy részét, teljesen felvette a régi forma (dativus) jelentéskörét.

Az előljárók produktivitása hozta meg azután azt az eredményt a francia nyelvben, hogy az egykor datívusszal kifejezett viszonyok jelölésében az esetvégződés helyét előbb szórványosan, majd teljesen elfoglalta az időközben fonetikai változáson átment ad → à előljáró. (Hogy ennek a fejlődésnek ideje alatt az accusativus is bizonyos változáson ment át, az már nem tartozik a mi kérdésünkhöz.) Az indoeurópai nyelvben datívusszal kifejezett objektív viszonyok kifejezési formájának fejlődési szakaszai tehát a francia nyelvben: 1. dativus, 2. a dat. mellett ritkán ad+acc., 3. ritkán dativus, többnyire ad+acc., 4. kizárólag ad+accusativus a közben fonetikailag megváltozott (ad → à) előljáróval, s a fonetikailag megváltozott accusativusszal — s a fejlődés végén: à előljáró + a főnév szótári alakja.

Hasonló elgondolással eljuthatunk legalábbis addig, hogy a szláv vid-rendszer mai állapota nem zárja ki az indoeurópai örökséget.

A latin és ógörög nyelvi adatok eléggé igazolják, hogy a folyamat—nemfolyamat (imperfektum—aor., perf.) grammatikai kategóriája megvolt az indoeurópai alapnyelvben.

A szláv vidék mai grammatikai kifejező eszközei közül egynéhányról minden kétséget kizáróan kimutatta a nyelvtudomány az indoeurópai eredetet. Ilyenek: 1. az *-n-* és az *-a-* szuffixumok, 2. az igekötőként is használt előljárók (csak mutatóba néhányat!):

изъ* ех, ѣх-, ѣх-

обити — latin obire „begehen”, ieur. *obhi, *bhi,

o --- *aue *au *ue lat. auferre, aufugere, ószl. проси у мене nál, nél,

Av. ana, gör. ἀνα ἀν- ószl. na, ἀναβίωω = наити (rá), на селe a mezőn

*de *do gör. — ὀδῆ ószl. до (usque ad) до-нести

pro, pro „előre” gör. πρόεμι (előre megy) 1. prodire

„el-”

Zu Ende, weg: проинти (clinni)

*prai lat. prae ószl. при предъ прибыти

gör. παρα

принести

peri per gör. περί lat. per ószl. пре (orosz: пере perlegere —

перечитать persecare — пересекать, περισχαλινομαι —

пересохнуть — teljesen kiszáradni

pos* lat. post ószl. по- (utána)

*ko, *kom lat. com-

cum-

*som ószl. сън-, съ gör. ἄμα

De indoeurópai alapnyelvi eredetű sok szláv nyelvi „üres” előképzős ige is „perfektivált” jelentésével együtt [79], s még csak az előképző

utján perfektivált igék „fut.” használata is indoeurópai eredetre vall: lat.: mane dum parumper, iam exeo.

Tehát az indoeurópai alapnyelvben jórészt konkrétan is megvoltak azok a morfémák (szuffixum, praefixum), amelyek ma a szláv vid-rendszerben az ellentétes párok tagjainak formásaiképpen szerepelnek. Megvolt, vagy legalábbis meglehetett (mint fentebb láttuk) egy bizonyos aspektusrendszer, s ezért jogos az a feltevésünk, hogy a szláv vid-kategóriában ne lássunk valami olyan viszonyjelentést, amelyet a szláv nép fedezett fel és fejezett ki először grammatikai eszközökkel az indoeurópai alapnyelvtől függetlenül.

S így a szláv vid-rendszer kialakulásának kérdését nem tekinthetjük eldöntöttnek, amint azt nem egy nyelvtudós hirdette.

Ami már most az *N. van Wijk, V. V. Borogyics, Ju. Sz. Maszlov* stb. képviselte iránynak a szláv vidék kialakulásáról nagy nyelvészeti apparátussal kidolgozott s nyelvtörténeti adatokkal gondosan alátámasztott elméletét illeti, több okunk is van rá, hogy ne fogadjuk el a problémát véglegesen eldöntő megoldásnak.

Először is osztjuk *A. Dostálnak* [80] a D/ID korrelációra vonatkozó megállapítását, amely szerint a D/ID kategória az ószlávban már nem volt produktív, amennyiben az ószláv nyelvben mindössze öt igepárnak van D/ID formamutatója (нести — носить, вести — водить stb.), s ha netán régebben elterjedtebb volt is ez a típus, akkor sem valószínű, hogy a vid-rendszer kialakulásában olyan nagy szerepe lett volna, amint az említett irány képviselői tulajdonítanak neki.

Főképpen azonban azért nem csatlakozhatunk ehhez az elmélethez, mert nehezen tartjuk elképzelhetőnek, hogy a vidéktől annyira különböző igeidők és Aa-ok kombinációjából egy új viszonyfogalom és egy új grammatikai kategória jöhessen létre. Pedig *V. V. Borogyics* ezt ismételtén és határozottan kimondja ilyen megállapításaiban: „A nemhatározott igék aorisztosának képzésekor a tő nemhatározott jelentésének és az aorisztosz határozott jelentésének összeütközése a határok közé szorított cselekvés fogalmának [81] megalkotására vezetett”, amint hogy „a határozott igék imperfektumában a tő határozott jelentésének és az imperfektum nemhatározott jelentésének egyesüléséből új jelentés születik: a határozott cselekvés folyamata — a несовершенный вид” [82]. Vagy néhány sorral lejjebb: „A nemhatározott ige különböző alakjaiban egybeolvadt a nemhatározottság és határozottság jelentése, s így alakult ki a folyamatos szemlélet fogalma” [83]. „A nemhatározottság fogalmától a folyamatosság fogalmáig — ez a szláv aspektus fejlődésének útja” [84].

Amint látjuk, itt nem csupán arról van szó, hogy egy addig lexikai eszközökkel kifejezett viszonyjelentés számára grammatikalizál a nyelv valamely lexikai elemet, nem is arról, hogy egy meglevő grammatikai eszköz jelentését új viszonyjelentéssel bővíti, még kevésbé arról, hogy egy meglevő grammatikai kategória kifejező eszközeinek állományát bővíti a nyelv azzal, hogy egy újabb, addig más jelentésben használt lexikai vagy grammatikai morfémát a kérdéses grammatikai kategória

viszonyjelentésének kifejezésére is kezd használni esetleg a többi kifejező eszköz megtartása mellett, hanem azt jelenti ez az elmélet, hogy meglevő és meghatározott grammatikai jelentésű affixumoknak meglevő lexikai elemekhez (szavakhoz) való hozzáadása útján alkotja meg a nyelv a tudat számára az új viszonyjelentés fogalmát. Ez az a pont, amelyen ez a jól átgondolt elmélet leginkább sebezhető: itt egy új fogalom nem a valóság tényeinek, jelenségeinek általánosításából, nem a reális világ tárgyainak és jelenségeinek tükröződéséből születik, hanem egy lexikai és egy grammatikai elemnek az összeütközéséből: egy lexikai elem (det.—Aa) és egy produktív grammatikai elem („imperf.”) összekerülnek, s a beszélő ráébred arra, hogy ő most folyamatában szemléli a cselekvést; egy másik lexikai elemnek (ID—Aa) és egy másik grammatikai elemnek (aor. formáns.) hasonló találkozása pedig elvezeti a beszélőt a totális szemlélet felismeréséig — fogalmáig. Mintha bizony a legtöbb ige jelen idejét nem azért használta volna a nép addig is, hogy a maga folyamatos szemléletét fejezze ki vele. Ha a vid folyamat és nemfolyamat ellentéte grammatikai eszközökkel kifejezve, akkor az új imperfektum alkalmas forma volt arra, hogy a folyamat múltjának jelölésére szolgáló régebbi formát vagy formákat kiszorítsa; de bármennyire kölcsönös is a viszony nyelv és gondolkodás között, nyelvi elemek talán mégsem hoznak létre fogalmakat.

Véleményünk szerint *Ju. Sz. Maszlov* sem oldja meg a szláv vid-rendszer kialakulásának kérdését fentebb ismertetett tanulmányában [85], amikor azt igyekszik kimutatni, hogy a T igék kettéhasadása hozta létre a szláv vid-jelenséget. *Maszlov* ti. kategorice leszögezi, hogy a *внести* *вносити* típusú TD—TID igéknél és azok mintájára másoknál is „törekedtek először morfológiailag is különválasztani a folyamatos célrairányulás és a tényleges eredményelérés két szemantikai lehetőségét”, aminek a menete *Maszlov* szerint ez volt:

1. az ID tag iteratív jelentése mellé az imperfektum emfaticus kifejezésére kifejlődik a lefolyó cselekvés fakultatív jelentése; szemben vele egyelőre semleges vidként a TD pár áll;

2. az emfaticum halványul, az imperfektum jelentés erősödik, terjed;

3. a „semleges” vid kiszorul, s az alak átveszi az eredmény elérését kifejező perfektum szemlélet jelentését. Ezzel a folyamattal párhuzamosan, illetve azt követően az aterminatív (A) igék egy része megmarad imperfektum tantumnak, más részük pedig „üres” előképzős alakjukkal szemléletpárba egyesül. S ez a fejlődés lassan kiterjed az egész igeállományra.

Végső elemzésben *Ju. Sz. Maszlov* ezzel az elmélettel csak annak az egyéni meggyőződésének ad kifejezést, hogy a *вносити, собираетъ* típusú igeformák jelentése bővült, amennyiben az Aa jelentés mellé (iterat.) felvették a vid-jelentést is (imperf.), de semmi sem bizonyítja, hogy valóban ezen típus igéinél kezdte a szláv nép nyelvében morfológiailag is különválasztani a folyamatos célrairányulás és a tényleges eredményelérés két szemantikai lehetőségét. És még kevésbé bizonyítja

be ez az elmélet, hogy ha — feltéve, de meg nem engedve — a TID-ből alakult a *несов.*, a TD-ből pedig a *сов.*, az imperf. jelentés jött létre először, és a perfektum jelentés később. Aminthogy ebben az elméletben még csak azt sem bizonyítja semmi, hogy az a grammatikai jelentés, amellyel az Aa forma jelentése bővül, éppen ezeknél a formáknál született, vagy pedig már régen megvolt azelőtt is, s most csak egy újabb kifejezési formát kapott. Véleményünk szerint az a viszony ősidők óta megvolt a dolgok közt (a cselekvés és szemlélője közt), s e viszony élménye is megvolt már a primitív embernél is. A munka megkezdése előtt a tervezésnél, vagy a munka befejezése után megvolt a primitív embernek is a szemlélete a munkafolyamat egészéről (*сов.*), aminthogy a munka, a cselekvés folyamata közben is megvolt az imperfektum (*несов.*) élménye.

Csak e viszony nyelvi kifejezésének szükségessége és a viszony konkrét nyelvi kifejezése előbb lexikai, majd grammatikai úton várattott magára több-kevesebb évszázadig, évezredig. Mihelyt valamely nép szemléletrendszerében fejlődésében eljut abba a szakaszba, hogy a cselekvés folyamatos—totális aspektusa tudatának, érdeklődésének középpontjába kerül, a gyakori megkülönböztetés kényszere előbb-utóbb grammatikalizálni fogja vele e viszony kifejezésére szolgáló lexikai eszközök valamelyikét, vagy pedig egy más, már addig is alkalmazott grammatikai eszközt használtat fel vele az újabb viszony jelölésére.

Azt megengedjük, hogy az ige formarendszerének történetében a nép szemléletmódjának alakulása szerint hol a *vid*, hol az Aa, hol az igeidő jut nagyobb hangsúlyhoz, s ennek következtében igen bonyolulttá válik egyik-másik morféma jelentése, amit még csak fokoznak a fonetikai változások következtében előálló morfémahomonimák (*собрать — снять — сделать*), valamint a speciális *нулевая морфема-к*. A cselekvés lefolyásának módja (Aa), az igeidő és az aspektus azonban egymástól annyira élesen elhatárolt három terület, hogy semmiféle párosításuk nem hozhatja létre a harmadikat. A T igék kettéhasadása (*Ju. Sz. Maszlov*), a D igék imperfektuma, az ID igék aorisztosz alakja (*Borogyics*) befolyással lehettek a szláv alapnyelvben már fejlettnak minősíthető *vid* kifejezési formáinak alakulására, de nem minősíthetők sem a *vid*-jelentés első kifejezési formáinak, még kevésbé a *vid*-fogalom létrehozóinak.

Éppen ezért nem írhatjuk alá *Ju. Sz. Maszlovnak* azt a kijelentését, amely szerint „ma már senki sem vitatja, hogy a szemlélet grammatikai kategóriája az Aa-ok átértelmezése és átdolgozása alapján jött létre...”, és hogy ebben valami „morfológiai tarkaság”-nak is szerepe lett volna.

Nem az Aa-ok átértelmezése alapján jött létre a szemlélet grammatikai kategóriája. A szemlélet morfológiai tarkasága ezt nem bizonyíthatja. A morfológiai tarkaság csak arra mutat, hogy a nyelv egy grammatikai viszony jelölésére, kifejezésére felhasznált egy már („grammatikalizált”) képzővé, előképzővé lett lexikai elemet.

A lexikai jelentésű affixumoknak a *vid*-jelentés kifejezésére való

felhasználásában nem tudunk többet látni, mint akár a magyar b é l főnévnek az illativusi viszony jelölésére való felhasználását.

Az *N. van Wijk—V. V. Borogyics—Ju. Sz. Maszlov* elmélete ellen szól az is, hogy nehezen képzelhető el az a rohamos fejlődés, amit ez az elmélet feltételez: *V. V. Borogyics* szerint a szláv alapnyelv korának végén (i. u. 500 körül) még csak a határozott—nemhatározott igék kategóriája van meg (aminek az egész szláv igeállományra való kiterjedtsége egyáltalában nincs igazolva), s az ószláv nyelvemlékekben tehát mindössze 3—400 évvel később — már fejlett aspektusrendszer áll előttünk.

Az elmondottak alapján a szláv ige vid-kategóriájának kialakulásáról a következő képet rajzolhatjuk meg:

Amint láttuk, van okunk, annak feltételezésére, hogy az indoeurópai alapnyelvnek volt vid-rendszere. A kérdés most az, hogy az ige három egymással bonyolult összefüggésben álló kategóriája (igeidők — Aa—asp.) közül melyik a korábbi, melyik a későbbi eredetű. A nyelvészek közül sokan (*Brugmann, Hirt, Streitberg, Cassirer* stb.) azt tartják, hogy az időfok („Zeitstufe”) jelölése később keletkezett, mint a másik kettő. *Schelesniker* [86] szerint az „Aa a legrégebb, olyan régi, mint maga az ige.” Ebben a megállapításban némi ellentmondást látunk. Valamely cselekvés elkülönítése gondolatban és nyelvi kifejezésben más cselekvésektől — véleményünk szerint — a gondolkodás korábbi fokán következett be, mint egy adott cselekvés lefolyása különböző módozatainak észrevétele és nyelvi kifejezése. Tehát az ige keletkezése feltétlenül megelőzte az Aa-ot. Erre vall az a körülmény is, hogy az Aa árnyalatokat a legtöbb nyelv nem alapszavakkal, hanem származékigékkel fejezi ki.

Az idő és aspektus keletkezési idejének viszonyát illetően, *Schelesniker* [87] szerint három eset lehetséges:

1. az Aa-ból aspektusrendszer alakul,
2. az első az időfok jelölése, s ennek alapján alakul ki az aspektusrendszer, mint az ógörögben és a latinban,
3. a nyelvnek van idő- és aspektusrendszere, s ehhez fejleszti ki a saját aspektuskategóriáit, mint a szláv.

A lehetőségeknek ehhez az osztályozásához ezek a megjegyzéseink:

ad 1. A vid meghatározásából következik, hogy független az Aa-tól, s így az Aa-ból vid nem alakulhat ki. Legfeljebb arról lehet szó, hogy az Aa-ok fogalmát előbb alkották meg az indoeurópai népek, mint az aspektusokét,

ad 2. Az idők és aspektusok összefüggései elég bonyolultak. A két kategória grammatikai jelentéseinek kifejezésében a kölcsönhatások lehetőségei igen nagyok, a két fogalom minőségileg mégis annyira különböző, hogy az igeidők „alapján” nyilván nem fejlődhetett ki az aspektuskategória. Csak időrendi kérdésről lehet szó, arról ti., hogy a grammatikai idő képzete és fogalma született-e előbb, vagy a cselekvés folyamatainak, illetőleg egészének a szemlélete,

ad 3. Ha egyszer egy nyelvnek van idő- és aspektusrendszere,

csakis e kategóriák jelentéstartalmának, illetőleg kifejező eszközeinek továbbfejlesztéséről lehet szó.

Véleményünk szerint a lexikai jelentést kifejező Aa-ok fejlődése, alakulása a két grammatikai kategóriától, a viszonyjelentésű idő- és aspektuskategóriától egészen különálló vágányon haladt, ha párhuzamosan is, és ha nem minden hatás nélkül is a másik kettőre [88].

S így az idő- és aspektuskategóriák kialakulásában — véleményünk szerint — a következő három lehetőség állhat fenn:

1. először az időkategóriák alakultak ki,
2. az aspektus megelőzte az időt,
3. az idő és aspektus kialakulása párhuzamosan haladt, egyszerre keletkezett a két fogalom s egymás mellett fejlődtek kifejezésük formái.

Meggyőződésünk szerint — ha feltételezhető, hogy az Aa-ok megelőzték a grammatikai időt — az aspektus megelőzte az Aa-ok elkülönülését, s így korábbi az időnél.

Ezt ma kétségtelen nyelvi tényekkel bizonyítani természetesen nem lehet. De vannak tények, amelyek elég erősen alátámasztják ezt a feltevést.

Az ógörögben a gyökaorisztoz régebbi a szigmás aorisztozsnál. A gyökaorisztozú igék három „aspektus” töve közül az aorisztoz töve a legegyszerűbb [89], következésképp a legrégebb. Tehát jogos az a feltevéseünk, hogy a cselekvés totális szemlélete (kicsiszolni egy kőbaltát — elkészíteni egy kőbaltát) lehetett a legelső a videk, idők és Aa-ok kialakulásában. Ezt követhette a többi aspektus és az időfokok fokozatos felismerése és kifejezése (az elkészítés előtt vagyok — ezután fogom megcsinálni; az elkészítés után vagyok — már elkészítettem), amivel együtt járhatott az imperfektum szemlélet kialakulása (elkészítés közben vagyok — éppen most készítem). Az imperfektum szemlélet viszont valósággal megkövetelhetette a cselekvés lefolyása módjának pontosabb meghatározását és ennek nyelvi kifejezését, aminthogy egyes Aa-ok totális szemléletének nehézsége is megkívánta imperf. szemléletüket (indet., iter.).

Hogy az időfok megjelölése, kifejezése későbbi eredetű, mint a totális szemlélet, az ógörögben két tény is igazolni látszik:

1. az ógörög ige praeteritum alakjainak egyik formamutatója, az augmentum közös mind a három aspektus múlt idejében. Ez arra enged következtetni, hogy ez a formáns akkor keletkezhetett, amikor a három aspektus töve már megvolt,

2. az ógörög futurum képzésmódja a gyökaorisztozsnál is fiatalabb szigmás aorisztozra vezethető vissza [90], tehát fiatalabb a gyökaorisztozsnál.

Az időszemlélet tökéletesedése és az igeidők kialakulása a három aspektus három-három idejének megfelelően, kilenc jelentőmódú grammatikai jelentést tett elképzelhetővé [91] a folyamat három idejét, továbbá a kezdő, illetőleg a végpontban összpontosított cselekvés totális szemléletének három-három idejét. A szemléletmód, a nyelvhasználat

azután különbözőképpen fejlesztette ki, illetőleg „örizte” meg ezeket a jelentéseket hordozó igealakokat:

Az ógörög az imperfektumban (-*νεσεν*.) 2, az instansban 2, a perfektumban 3 időt alakított ki, illetve őrzött meg, a latin az imperfektumban 3, a perfektumban ugyancsak 3 időt (míg az instans aspektus alakjait szükség szerint körülírással fejezte ki); — a szláv pedig az imperfektumban 3, a *сов.*-ben 2 időt őrzött meg, míg az instans aspektust csak egyes igéknél fejezi ki — a *соверш. вид* eszközeivel.

A cselekvés lefolyása különböző módjainak megfigyelése és kifejezése a grammatikai idők megkülönböztetésével együtt természetesen módosítólag hatottak a nép szemléletmódjára, ami maga után vont nemcsak az aspektusok kifejező eszközeinek, hanem magának az aspektus tartalmának megváltozását is. Az imperfektum szemlélettel szemben álló, eredetileg két (aor. és perf.) aspektus csak az ógörögben maradt fenn, a latinban, az újjörögben ez a két aspektus egybeolvadt, amit a két aspektus közös jögye, a totális szemlélet tesz érthetővé. Egyáltalán nem meglepő, hogy a szláv nyelvekben ugyancsak a jelenséggel állunk szemben, bár e fejlődések irányának és a fejlődés eredményeinek azonosságát vagy teljes párhuzamosságát korántsem kívánjuk még csak feltételezni sem. A fejlődésnek ez az iránya különben már az ógörögben is megvolt, ahol az aorisztosznak a kezdőpontban összpontosító szerepét az igék többségénél felváltotta a történeti múlt (a mai szláv *сов. вид*-hez hasonló) jelentés.

A latin az aorisztosznak ezt az új jelentését egyesítette a perfektummal. A latin ige *praes. perfectum* alakjai zömmel a történeti múlt (aor.) jelentésében jelölik a cselekvés bevégeztségét, s csak néhány ige tartotta meg a görög perfektumnak állapot jelentését, viszont az aorisztosznak „beálló” jelentéséből a latin *perfectum* alakok semmit sem őriztek meg.

A szláv igék *совершенный вид*-jükben szintén egyesítik a két totális szemléletet, de oly módon, hogy a *сов.* múlt idejében túlnyomórészt az ógörög aor. történeti múlt jelentését hordozzák (mi történt? kérdésre a végpontjában összpontosított cselekvést fejezik ki), de azért megőrizték a kezdőpontban való összpontosítás kifejezésének lehetőségét is, sőt egyes *сов.* igék az ógörög *perfectum* jelentését is.

A kifejezés formáiban a különélés évezredek alatt természetesen oly nagy változások álltak be, hogy e közös eredet legfeljebb a formák elemeinél gyanítható vagy mutatható ki csupán. Így, mint fentebb rámutattunk, egyes imperf. tövek formánsairól mutatta ki az indoeurópai összehasonlító nyelvtudomány az indoeurópai eredetet, továbbá egyes *perfecta simplicia*-ról (*дать, сестъ*), valamint az igei előképzőkről, sőt talán az „üres” előképzőkről is.

A szláv ige formarendszere, a formák mutatói annyira megváltoztak az indoeurópai alapnyelvi állapothoz képest, hogy ma már csak apró elemekről mutatható ki az indoeurópai eredet, a rendszer egésze is, alkotórészei is mai állapotukban a szláv továbbfejlesztés eredményei.

E továbbfejlesztés méreteinek szemléltetésére álljon itt egy képzeletbeli példa.

A latin *facere—fecisse—conficere—confecisse* sor négy tagjának megvolt a maga különálló, élesen elhatárolt jelentése mindaddig, amíg a *con*-előképző (= össze-) konkrét jelentése fennállt (*conficere vestem, pecuniam* stb.). Mihelyt azonban az előképző elvesztette ezt a konkrét jelentését (*conficere iter, auditorem benevolum*), a két imperfektum és a két perfektum jelentése közelebb került egymáshoz, s csak a bevégettség, végigcsinálás árnyalatának hangsúlyozásában különböztek egymástól, míg a *vid*-ellentét kifejezéséhez a négy alak helyett elegendő lett volna a *facere—confecisse* két alak. A speciális szláv időrendszer, a vidék képzésének speciális szláv módjai hozták magukkal, hogy a szlávban a *facere—conficere* párnak megfelelő *делать — сделать* pár hordozza az aspektus szempontjából hasonló jelentéseket.

Összefoglalva az elmondottakat, az a véleményünk, hogy a szláv igék *vid*-kategóriája jelentésben indoeurópai gyökerekre nyúlik vissza, kifejezésében, formáiban azonban teljesen megváltoztatta az indoeurópai alapnyelvből hozott formákat, fokozatos és megszakítás nélküli továbbfejlesztéssel [92].

J E G Y Z E T E K

- [1] Устойчивость языка в каждый данный момент при постоянной и непрерывной его изменчивости достигается прежде всего благодаря постепенности в накоплении элементов старого качества. Это положение действительно для развития любого участка языка. (В. Н. Ярцева: Развитие системы языка. Вопросы теории и истории языка в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию, АН СССР, Москва, 1952. — 35. о.)
- [2] Jarceva: i. m. 36. old.:
Конструкция, состоящая из предлога с неизменяемой формой имени, вытесняла старую падежную форму очень медленно и постепенно.
- [3] С. W. Smith: De verbis imperfectivis et perfectivis in linguis Slavonicis. Kopenhága, 1875.,
V. Machek: Sur l'origine des aspects verbaux en slave. Moszkva, 1958 (a IV. szláv kongresszus anyagában),
Erwin Koschmieder: Der Begriff des „Zeitstellenwerts“ in der Lehre vom „Verbalaspekt“ und „Tempus“ („Die Welt der Slaven“, V. évf. 1. füzet. Wiesbaden, 1960) s i.t.
- [4] A. Dostál: Studie o vidovém systemu v staroslovenštině. Praha, 1954.
- [5] И. С. Кузнецов, Историческая грамматика русского языка, Москва, 1953,
Л. П. Якубинский, История древнерусского языка, Москва, 1953,
Rudolf Ruzicka: Der Verbalaspekt in der altrussischen Nestorchronik. Berlin, 1957.
В. В. Виноградов, Русский язык, Москва-Ленинград, 1947,
И. А. Калинин, Категория вида в русских глаголах, Горький, 1940, stb.
- [6] Б. А. Серебrenников, Категории времени и вида в финно-угорских языках пермской и волжской группы, Москва, 1960.
- [7] Első kiadása 1619-ből való. A hivatkozott megjegyzés: „Виды глагола суть два: первообразный, иже и совершенный, яко чту, стою и проч. и производный. Производный сугубь есть, об убо начинательный, яко каменею, трезвею и прочая. Об же учащательный, яко читаю, ставаю и прочая.“ (183. о.)
- [8] Б. Ларин, Русская грамматика Лудольфа, Ленинград, 1937.

- [9] Ф. Ф. Фортунатов: „Совершенный и несовершенный виды славянских глаголов могли бы быть точнее называемы видами определенным и неопределенным.“ Отчет о деятельности ОРЯС АН за 1910 г. 17. о.
- [10] М. Ломоносов, Российская грамматика, 1755, §§ 259—448.
- [11] *Puyen iskolai nyelvtanok pl.* Барсов, Rodde, Charpentier (10 idő), Орнатовский, Friederici (8 idő), Меморский és sok más szerző nyelvtanai (amelyekben már csak 6 idő van).
- [12] С. Шафранов, О видах русских глаголов в синтаксическом употреблении, М., 1852. — Ф. П. Несколько слов об этимологических терминах, „Филологич. записки“, 1867, вып. V., 215—218. — Н. Грунский, Очерки по истории разработки синтаксиса славянских языков, т. I.—II.
- [13] *Russische Grammatik*, 1808; bőven idéz belőle: Булич, Очерк истории языкознания в России т. 1, СПб., 1904, 733—736. о.
- [14] A. W. Tappe: *Neue theoretisch-praktische russische Sprachlehre für Deutsche..* S. Petersburg, 1819⁵.
- [15] I. Kalinyin: i. m. 169. old.
- [16] Tappe nézeteinek bírálatát I. Булич, *Ист. языкозн. в России* I. 737—739.
- [17] А. Болдырев, Рассуждение о глаголе, 70, 71, 73. о. és Рассуждение о средствах исправить ошибки в глаголах. — Труды общества любителей российской словесности. ч. II, 1812 г. és ч. III, 1812 г.
- [18] A. Mazon: *La notion morphologique de l'aspect des verbes chez les grammairiens russes.* „Mélanges offerts à M. Emile Picot.“ Paris, 1913. I. pp. 343—367.
- [19] Замечания на новую теорию русских глаголов. — „Труды общ. люб. р. сл.“, 6. к.
- [20] АМБ. „Примечания на некоторые статьи о глаголах.“ — „Труды общ. люб. росс. сл.“, ч. IV.
- [21] А. Чаплин, „Рассуждение о русском глаголе“, „Труды общ. люб. р. сл.“, ч. 1, 1822 г.
- [22] И. И. Греч: *Пространная русская грамматика*, 1827.
- [23] А. Востоков, *Русская грамматика, полнее изложенная*, СПб., 1856. Első kiadás: 1831.
- [24] Vö. Пешковский, *Русский синтаксис*, 5. kiadás, jegyzet a 193. old., és В. В. Виноградов, *Соврем. русск. яз.*, 2. kiadás, 399—400 old.
- [25] И. Д. . . Рецензия на книгу Павского, „Москвитянин“, 1843, № 4. Лангешельд, О русских глаголах. — „Отечественные записки“, 1839, т. V, № 8.
- [26] Ф. И. Буслаев, *Историческая гр. русск. яз.*, ч. II, 5-ое изд.
- [27] Об элементах и формах славяно—русского языка, М., 1845.
- [28] Г. Павский, *филологические наблюдения над составом русского языка. Рассуждение третье. О глаголе.* 1850.
- [29] К. С. Аксаков, *О русских глаголах. Собрание сочинений*, т. II. М., 1875.
- [30] Н. А. Некрасов, *О значениях форм русского глагола*, СПб., 1865.
- [31] Н. А. Некрасов, i. m. 151. és 159. old.
- [32] Г. К. Ульянов, *Значение глагольных основ в литовско—славянском языке*, ч. II. Варшава. 1895.
- [33] I. Vinogradov: i. m. 518. old.
- [34] А. С. Будилович, *Начертания церковнославянской грамматики применительно к общей теории русского и других родственных языков.* Варшава, 1883, 249—250. о.
- [35] Franz Miklosich: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen.* 4. kötet. Heidelberg, 1926; *Vergleichende Syntax*, Wien, 1868—1874.
- [36] Д. Н. Овсянко-Куликовский, *Синтаксис русского языка.* СПб., 1912, 142—143. о.
- [37] I. Fortunatov idézett *akadémiai beszámolóját*, 16. old.
- [38] I. Vinogradov: i. m. 520. old.
- [39] I. Vinogradov: i. m. 521—522. old.
А. А. Шахматов, *Синтаксис русского языка*, вып. 2. Л., 1927, 57—61. о.
- [40] Vinogradov: i. m. 514. old.
- [41] Vinogradov: i. m. 524. old.

- [42] A. A. Шахматов, Очерки современного русского языка, 4-е изд., М., 1941, 187. о.
- [43] И. П. Мучник, О значениях видов русских глаголов, „Русский язык в школе“, 5-6. sz. és „О видовых корреляциях и системе спряжения глагола в современном русском языке“, „Вопросы языкознания“, 1956, 6., 92–106 о.
- [44] Vinogradov: i. m. 498. old.
- [45] В. В. Бородич, К вопросу о формировании совершенного и несовершенного видов в славянских языках. „Вопросы языкознания“, 1953, 6., 72. о.
- [46] „Грамматика русского языка“, т. 1. М., Изд-во АН СССР, 1952, 426. о.
- [47] В. А. Трофимов, Современный русский лит. язык, Л., 1957.
- [48] Brugmann, Dellbrück, Saussure, Buszlajev, Dobrovzskij, Potyebnua, Vondrak, Peskovszkij és mások.
- [49] Szerebrennyikov, В. А.: i. m.
- [50] Ju. Sz. Maszlov (Ви и лексическое значение 1948) az orosz folyamatos szemléletű igéknek nyolc olyan csoportját sorolja fel, amelyeknél lexikai jelentésüknél fogva vagy egyáltalában nem képczhető befejezett szemléletű vid-pár, vagy pedig perfektiválásuk csak a folyamat kezdődésének, illetőleg bizonyos „időszaknyi” tartósságuk külső korlátozásának esetében lehetséges. Ilyenek:
- A) a tartózkodás és a távlat nélküli lefolyás igéi közt:
1. az alany létének tényét, legáltalánosabb tulajdonságait, az alanyra vonatkozóan más tárgyakkal kapcsolatban tett mennyiségi és minőségi megállapításokat jelentő igék: *быть, существовать, состоять, иметь, жить*, stb.,
 2. a személy-alanynak valamely társadalmi csoporthoz való tartozását, foglalkozását stb. jelentő igék: *плотничать, торговать* stb., valamint a *пахать, шить, писать* típusú igék, amikor foglalkozást, szokást, képességet jelentenek,
 3. az alany állapotát jelentő igék: *стоять, болеть, лежать*, stb.,
 4. rövid ideig tartónak (= mozzanatosnak) nem gondolható érzelmet és érzelmi állapotot jelentő igék: *любить, презирать, тосковать* stb.,
 5. cselekvéssel való elfoglaltságot, valamint egy más cselekvést kísérő cselekvést jelentő igék: *плакать, разговаривать, приговаривать, подпевать*, stb.,
 6. „határozatlan mozgást” jelentő igék: *ходить, носить, ездить*, stb.,
 7. a mozgás céljára való mutatás nélkül használt „határozott mozgást” jelentő igék.
- B) A sikertelen kísérlet és eredménytelen törekvés igéi: *искать, ждать, чаять*, stb. Az elsorolt igék vid-párnélküliségének magyarázatát Ju. Sz. Maszlov lexikai jelentésükben látja. Egy részük olyan folyamatot jelöl, amely nem képczhető el mozzanatosnak vagy nagyon rövid idejűnek *лежать, стоять*, más részük pedig Ju. Sz. Maszlov szerint olyan cselekvést jelöl, amely nem foglalja magában a megszakítás szükségességét (*ждать, искать*). Az orosz perfectiva tantum igéket lexikai jelentésük szerint négy csoportba foglalja Ju. Sz. Maszlov. Ezek:
- a) a pillanatnyi, hirtelen, váratlan cselekvés igéi: *грянуть, рухнуть, встретиться, очутиться* stb., valamint az ige emocionális szinonimái: *окачуриться, склоняться* stb.;
 - b) az ún. „finitív” igék: *отобедать, отпраздновать, насмотреться*, stb.;
 - c) a tevékenység „terjedelmének” („охват”) jelentésével bíró igék;
 - d) sok kezdő ige: *возненавидеть, заплакать*, stb. Ezeknél az igéknél az imperfektuálás lehetetlensége az igék lexikai jelentéséből következik.
- [51] N. Golovin elvontságuk foka szerint, négy csoportba osztja az orosz nyelvi grammatikai kategóriákat:
1. olyan grammatikai absztrakciók, amelyek szemelláthatóan megőrizték a lexikától való függésüket. Ezek a lexikai—grammatikai kategóriák (pl. az elvont, gyűjtő vagy anyagi jelentése a főnévnek).
 2. olyan grammatikai absztrakciók, amelyeknek a lexikával való kapcsolata rejtett ugyan, de könnyen kimutatható. Ilyenek az önálló szók és sok kísérő kategóriájuk, mint az eset, szám, vid, idő stb. Kapcsolatuk a valósággal nyilvánvaló, habár rendszerint nincsenek közvetlen kölcsönös viszonyban

vele. E kategóriák formális mutatóiként szereplő affixumoknak grammatikai jelentésük van. A lexikai és grammatikai jelentés egész világosan szemben áll bennük.

3. a lexikával való kimutatható kapcsolatukat teljesen elvesztett grammatikai absztrakciók (igeragozási, decl. típusok, igeosztályok, a nem kategóriája).

4. a szavak lexikai jelentését teljesen elnyelt szavak; a lexikai és grammatikai jelentés nehezen állítható bennük szembe; névmás, predlog, kötőszó, viszonyzó).

(Lásd: Б. Н. Головин: К вопросу о сущности грамматической категории (На материале русского языка), ВЯ, 1955, 1.

[52] Ju. Sz. Maszlov: i. m.

[53] Pl. a *страшиться* irtózni (félni) valamint, vagy a *доится* tejezni igék oly határozatlan tartós cselekvést jelentenek, amelynek totális szemlélete általában nem gondolható el, s ezért az oroszban is, magyarban is befejezett, párnélküli folyamatos igék. A székely parasztgondolkodás azonban ezeket a cselekvéseket is képes totalitásukban szemlélni és grammatikai eszközökkel kifejezni: ...csupa vér a keze. Még csepegett is a padlóra, amitől egészen *megirtóztam*. (Bár a megirtózni jelentése itt megundorodni, de benne van az irtózás érzése is.) — Az a kecske *eltejel* nekem jóskáig. (Tamási Áron: Ábel a rengetegben.)

[54] Akadémiai nyelvtan, 1952. I. 435—436.

[55] Ennek illusztrálása céljából elég, ha Dostál összefoglalása nyomán rámutatunk arra a tarkaságra, amely a befejezett aspektus lényegének magyarázatában mutatkozik a különböző nyelvészeknél. A vid-kutatók jó része a cselekvés befejezettségét—nembefejezettségét érti viden, de nem határozza meg magát a videt, s a befejezettség—nembefejezettség viszonyának kérdését sem oldja meg. A kettő közti különbséget sokan a cselekvés tartósságában látták, de mert így a kettő ellentéte nem volt meghatározható, a befejezettség jelentését magyarázták különféleképpen:

a) a befejezettség a cselekvés kezdődését vagy a cselekvés végének elérését fejezi ki (Sahmatov, Ovszjanikov—Kulikovszkij, Leskien),

b) pillanatnyi cselekvést jelent a kezdődés vagy végződés megjelölésével (Vondrák),

c) a cselekvés bizonyos határát (Meillet, Mazon, Karcevskij),

d) bevezettséget, a cselekvés beveződésének mozzanatát (Curtius, Miklosich, Delbrück, Jagics, Fortunatov, Leskien, Sahmatov, Mazon, Meillet),

e) a befejezettség pontszerű cselekvés, pillanat (Dobrovskij, Nyekraszov, Brugmann, Meillet, Delbrück, Saussure, Buszlajev, Potyebnya, Peskovszkij),

f) a befejezettség a cselekvés eredményességét, a cél elérését, a tevékenység eredményét fejezi ki (Potyebnya, Sahmatov, Karcevskij és mások),

g) a befejezettség időbeli korlátozottság (Akszakov, Nyekraszov),

h) a cselekvés korlátjának, a cél elérésének, a korlátozottságnak kifejezése, tartóssága képzetének kiküszöbölése (Vinogradov),

i) a cselekvés időiránya a jövőből a múltba (Koschmieder),

j) a beszélőnek totális szemlélete (Saussure, Hermann, Dostál).

Hasonló tarka képet kapnánk, ha a vidék és Aa-ok összefüggéseinek, a vidék számának meghatározására tett tudományos kísérletek eredményeit egymás mellé állítanánk.

[56] С. Д. Никифоров: Глагол, его категории и формы в русской письменности второй половины XIV века, 1952.

[57] Б. А. Серебрянников: Категории времени и вида в финно-угорских языках пермской и волжской групп, Москва, 1960.

[58] Уо.

[59] Уо.

[60] N. van Wijk: Sur l'origine des aspects du verbe slave. Revue des études slaves 9. X. (1929), 237.

[61] Потеня, А. А., Из записок по русской грамматике, т. IV, М., Л., 1941.

[62] N. van Wijk: i. m. 240. old.

[63] I. Kurylovicz: La genèse d'aspects verbaux slaves. „Prace filologiczne” t. 14. Warszawa, 1929.

- [64] i. m.
- [65] i. m.
- [66] Regnéll, Carl Göran: Über den Ursprung de slavischen Verbalaspektes (Diss. Lund). Glee up. Lund, 1944.
- [67] A nem (in) determinált kategórián azt az esetet érli Regnéll, amikor az indeterminált igével szemben olyan ige áll, amely nem nevezhető determinált-nak (бывать-быть), illetőleg a determinált igével szemben olyan ige áll, amely nem nevezhető indetermináltnak.
- [68] Belics nyomán Regnéll különbséget tesz az ismertetőjegy nélküli (primärperfektiv: dat', primärimperfektiv: nesti) és az ismertetőjeggel bíró (imperfektivált: davat', perfektivált: princsti) alakok közt.
- [69] Maslov, Ju. S.: Zur Entstehungsgeschichte des slavischen Verbalaspektes. — (Zeitschrift für slawistik. Band 4. Heft 4. 1959. Berlin.)
- [70] Machek, Vaclav: Sur l'origine des aspects verbaux en slave. Moszkva, 1953. (IV. Международный съезд славистов, т. III.)
- [71] Hogy a med. és pass. alakjai az imperf.-ban is, perf.-ban is homonimák, egyformák, az itt a mi szempontunkból most nem fontos.
- [72] Ellentmondás a terminusokban: 2 szeml., 2—3 időterminus!
- [73] Erhalten ist der s-Aor. als solcher im At. Griech. Slav. während er im Lat. in das sogenannten Perf. einging und sein Konj. Grundlage für einer „Ind. Fut.“ und weiterhin für einen modalen Ind. Pract. wurde, im Germ. aber (vielleicht bis auf ein paar Reste, s. § 706. 4) in vorhistorischer Zeit ausstarb. (Brugmann: Kurze Vergl. Gr. der indogerm. Spr., Straßburg, 1904.)
- [74] Uo.
- [75] A fő- és jelentés alapján kívánatos volna a pontosabb praes. imperf., praet. imperf., fut. imperf., praes. perf., praet. perf. és fut. perf., terminusok bevezetése.
- [76] Brugmann: 703. § a), b); 710. § 4.
- [77] Б. А. Серебрянников: Категории времени и вида в финно-угорских языках пермской и волжской групп, Москва 1960. 25.
- [78] A gyakori használat következtében esetleg kisebb-nagyobb fonetikai változáson megy át.
- [79] Delbrück éppen a punktuális jelentésű igéknél „üres” igekötők útján való képzését nevezi „Perfektivierung”-nak.
- [80] Dostál, Antonin: i. m.
- [81] A szerző kiemelése.
- [82] Вородич, В. В., I. m. 81. old.
- [83] Uo. A szerző kiemelése.
- [84] Uo. 85. old.
- [85] Maslov, Ju. S.: Zur Entstehungsgeschichte des slavischen Verbalaspektes (Zeitschrift für slawistik. Band IV. Heft 4. 1959. Berlin.)
Маслов, Ю. С. Роль так назыв. перфективации и имперфективации в процессе возникновения сл. глагольного вида, М., 1958.
- [86] Schelesniker, Herbert: Entstehung und Entwicklung des slavischen Aspekt-systems (Die Welt der Slaven. Jahrgang IV. Heft IV. 1959. — 390—409.)
- [87] Schelesniker: i. m.
- [88] Itt azokra a hatásokra gondolunk, amiket speciális esetekben az adott Aa az aspektusra, illetőleg az időre gyakorol. A mozzanatos (Aa) cselekvés nehezen képzelhető el „folyamatában” és a beszéddel egyidőben, ezért a mozzanatos ige többnyire befejezett szemléletű és jelen idejű alakja jövő jelentésű. A „határozatlan” (ID) cselekvés viszont nehezen szemlélhető totalitásában, ezért nem fejlődött ki a határozatlan cselekvést jelentő igék befejezett szemléletű alakja, legfeljebb „két pont” által korlátozott cselekvés jelentésében.
- [89] aor. λει- imp. λειπι- perf. λελουι-
 πιυθ- πυυθ- πειπιυθ-
 λαθ- λινθ- λελιθ-
- [90] Brugmann: i. m. 704. §.

[91] Madvig ezt a kilenc időt így csoportosítja:

	I. Pr.	II. Praet.	III. Fut.
in praes.	scribo	scripsi	scribam
in praet.	scribebam	scripseram	scripturus eram
in fut.	scribam	scripsero	scripturus ero

(J. Jespersen: A nyelvtan filozófiája, 1924. 338. old.) A latin igeidőknek fenti osztályozását csak azzal a módosítással fogadhatjuk el, hogy az in praes. I. fut. rovatba a *scribam* helyébe a *scripturus sum* alakot állítanánk, az I—II—III-mal jelölt praes. praet. fut. helyébe pedig az imperf., perf., instans szemlélet-terminusokat íránk.

[92] Nyomdatechnikai okok miatt a nazális o, e és a „jaty” jelöletlenül maradt.

Dr. BIHARI JÓZSEF:

ZUR FRAGE DER ENTWICKLUNG DER RUSSISCHEN ASPEKTKATEGORIE

Der Verfasser beschäftigt sich im vorliegenden Teilaufsatz* mit zwei Fragen: mit dem Problem der Entwicklung des Aspektbegriffes („ВИД”) und der Aspektkategorie.

I. In diesem Abschnitte bemüht sich der Verfasser den langen Weg zu beleuchten, welchen die russische Sprachwissenschaft auf dem Gebiete der Aspektforschung von M. Smotrizky bis zum heutigen Tage zurückgelegt hat.

II. Hier legt der Verfasser kurz seine Ansichten über den Begriff der Aspektkategorie dar. Seiner Meinung nach ist der Aspekt eine grammatische Kategorie, welche die Beziehung des Sprechenden zur Handlung ausdrückt, das heisst: sie drückt aus, ob der Sprechende die Handlung in ihrem Prozesse oder in ihrer Totalität, auf den Anfangs-, Endpunkt, oder auf ihre zwei Grenzpunkte konzentriert betrachtet. Inzwischen weist er durch veranschaulichende Beispiele auf die semantische und morfologische Zusammenhänge hin, welche zwischen den Aktionsarten, Aspekten und Verbalzeiten bestehen.

III. Der Verfasser gibt hier in kurzen Umrissen ein Bild über die bisher eröffneten wichtigsten wissenschaftlichen Arbeiten in Bezug auf die Ausbildung der Aspektkategorie mit besonderer Rücksicht auf die Richtung, deren Vertreter der Meinung sind, dass das slavische Aspektsystem eine neue, slavische Bildung sei.

IV. Der Verfasser analysiert die Aspektbedeutungen der Formen der altgriechischen und lateinischen Zeitwörter, um zu beurteilen, ob die slavische Grundsprache etwas in Bezug auf die Aspekte von der indoeuropäischen Grundsprache mitbringen könnte, und falls ja, was.

V. Nachdem — des Verfassers Meinung nach — die sprachlichen Tatsachen ihm das Recht geben den ersten Teil der Frage zu bejahen, untersucht er kritisch besonders die Konklusionen von *van N. Wijk*, *V. V. Borodič* und *J. S. Maslov*, und stellt fest, dass gar keine Kombinationen der Aktionsarten und Verbalzeiten den Begriff des Aspekts ins Leben rufen konnten.

Schliesslich, alles zusammenfassend, was er über den Begriff des Aspekts, über seinen Zusammenhang mit den Aktionsarten und Verbalzeiten, sowie über die Aspektbedeutungen der altgriechischen und lateinischen Formen der Zeitwörter gesagt hat, zieht der Verfasser den Schluss, dass die Aspektkategorie des slavischen Zeitworts auf indoeuropäische Wurzel zurückgeht, die grammatische Bedeutung aber mit ihren Ausdrucksformen im Laufe der mehrtausendjährigen Entwicklung dermassen von der indoeuropäischen Grundsprache abwich, dass sie in ihrem heutigen Zustande für das Resultat einer slavischen Weiterentwicklung betrachtet werden kann.

* Der behandelte Aufsatz ist nur ein Teil der in Vorbereitung befindlichen Arbeit des Verfassers mit dem Titel: „Das russische Verbalaspektsystem.”